

RÓM. KATH. TANÁROK KONGRESSZUSA

SZÉKELYUDVARHELYT, 1899. ÁPRIL 4.

*

A TANÁCSKOZÁSON
FŐLOLVASOTT DOLGOZATOKKAL EGYÜTT

KIADTA

SOÓ GÁSPÁR

A SZÉKELYUDVARHELYI RÓM. KATH. FŐGYMNASIUM IGAZGATÓJA,
A KONGRESSUS ELNÖKE.

GYULAFEHÉRVÁRT 1899.

NYOM. PAPP GYÖRGYNÉL A PÜSP. LYC. KÖNYVNYOMDÁBAN.

RÓM. KATH. TANÁROK KONGRESSZUSA

SZÉKELYUDVARHELYT, 1899. ÁPRIL 4.

*

A TANÁCSKOZÁSON
FŐLOLVASOTT DOLGOZATOKKAL EGYÜTT

KIADTA
SOÓ GÁSPÁR
A SZÉKELYUDVARHELYI RÓM. KATH. FÖGYMMASÍUM IGAZGATÓJA,
A KONGRESSZUS ELNÖKE.

GYULAFEHÉRVÁRT 1899.
NYOM. PAPP GYÖRGYNÉL A PÜSP. LYC. KÖNYVNYOMDÁBAN.

Az erdélyi róm. kath. Státus középiskolai tanárainak 1899. ápril 4-én tartott kongresszusa.

J e g y z ő k ö n y v.

Az erdélyi róm. kath. Státus gymnasiumainak tanárai ez évi kongresszusukat f. évi április 4-én Székely-Udvarhelyen tartották meg. A róm. kath. főgymnasiumi tanári kartól összeállított tárgysorozat aktuális kérdések megoldásával foglalkozott. S habár azokat a dolog természeténél fogva a középiskolai tan- és nevelésügy javára ez idő szerint csak képpen lehet megvalósítani, a felvetett eszmék és az azok felett folytatott élénk eszmecsere reményleni engedik, hogy kath. tan- és nevelésügyünk előbbrevittele érdekében ilyenmű összejöveteleink jótékony hatást fognak gyakorolni, annyival is inkább, mivel már most megerősített alapszabályok irányítják működésünket.

A kongresszuson a következők vettek részt: *Brassóból*: Albert F., Széllyes D. — *Csik-Somlyóról*: Bándi V. igazgató, Wasykiewicz V., Csató János, P. Kopacz Patrik. — *Gyula-Fehérvárról*: Avéd J. igazgató, Erőss J., — *Kolozsvárról*: Erdélyi K. dr. igazgató, Novotny Endre. — *Székely-Udvarhelyről*: Soó Gáspár igazgató és az összes tanárok.

A szokásos *előértekeztet* ápril 3-án este 6 órakor tartott meg a főgymnasium nagytermében. Soó Gáspár igazgató üdvözölte a megjelent tanárokat és a kibocsátott tárgysorozatra utalva az ápril 4-én tartandó kongresszusra vonatkozólag tett előterjesztést. Az előértekeztet befejezése után rövid vacsorára a rajzteremben gyűltek össze vendégeink.

*

4-én d. e. $1\frac{1}{2}$ órakor ngs Pál István t. kanonok és az igazgatótanács elnöke, mondott „Veni Sancte”-val csendes sz. misét a plebániái templomban, melyen a kongresszus

tagjai megjelentek. A sz. mise után a főgymnasium nagytermében gyűltünk össze.

A kongresszus tagjain kívül ott voltak: méltóságos Török Albert dr. nyug. főispán, nagyságos Jung Cseke Lajos apát-főesperes urak miut a főtanhatóság képviselői, nagyságos Páll István előadó úr, mint a főtanhatóság megbízottja.

A kongresszus ngs Páll István előadó úr tárgylagos és eszmékben gazdag szép beszédét általános éljenzéssel fogadta s Avéd J. indítványára a kongresszus elnökévé egyhangúlag Soó Gáspár igazgatót, jegyzökké Tamási A. és Széllyes D. tanárokat kiáltotta ki.

Ezután Soó G. olvasta fel eloüki megnyitóját, melyet általános éljenzéssel fogad a kongresszus s Avéd J. indítványára jegyzőkönyvileg örökít meg.

Elnök bemutatja a tárgysorozatot s kérdést intéz a kongresszushoz, hogy az elfogadja-e avagy megkivánja változtatni.

A tárgysorozat változatlanul elfogadtatván, Szigethy I. indítványára az erdélyi püspök úr ő méltóságához hódoló távirat intéztetett, melyre a gyűlés folyamán a következő válasz érkezett

„Kongresszus szives üdvözlétét örömmel és köszönettel fogadtam, tanácskozásaihoz Isten fölvilágosító kegyelmét kívánom, — főpásztori meleg érdeklődésemről, rokonszenve mről biztosítom.“

A kongresszus zugó éljenzéssel köszönte meg szeretett főpásztorának atyai jóindulatát.

A tárgysorozat rendjén következett Erdélyi K. dr. felolvasása „Fourier Péter élet és jellemrajza“ cimen.

Erdélyi K. dr. előterjeszti azon okokat, melyek őt arra bírják, hogy a sorrendbe Fourier élet- és jellemrajzát is felvegye. Fourier Lotbaringiában az volt a leánynevelés terén, mi Kalazanti József Olaszországban a fiúnevelés terén. Összehasonlította Frankéval, kit gyakran emlegetnek, míg Fourierről meg sem emlekeznek kath. paedagogusaink sehol műveikben. Az elhallgatás, mellőzés és félremagyarázásra nagy a hajlam az ellenkező táborban, s ez okból a méltatlankodó bosszúság indítja arra felolvasót, ki Fouriernek életrajzát most írja meg, hogy azon indítványt tegye, hogy jó volna kongresszusainkon egy-egy kiváló kath. nevelőnek a

bemutatása. Hisz csak egy schematismus kellett volna, hogy a „Pallas Lexikon“ is felvegye az ilyen kiváló és világraszóló emberek életét.

Az irodalom és a nevelés történelme kiváló férfiakat mutat föl, csak kutatni kell. Erdélyben is kiváló jezsuiták működtek s óriási nyomokat hagytak maguk után.

Ne csupán elméleti vitatkozásaink legyenek tehát, szükségünk van egy reális alapra, melyen az erdélyi kath. tan- és nevelésügy történelme felépíthetődik legyen.

A kongresszus felolvasó indítványát helyeslőleg vette tudomásul és azt határozta, hogy jövő összejeüveteleink alkalomával egy kiváló magyar kath. paedagogusnak, vagy azok közül — kik az erdélyi kath. iskoláknál működtek, egynek — életrajza olvastassék föl, hogy így adataink legyenek az erdélyi kath. középiskolák történetének megírásához. Erdélyi K. dr. urnak őszinte köszönetét nyújtánitotta a bemutatott példaadásért és indítványért.

Gáspár I. „*A művészeti oktatás a középiskolában*“ c. értekezését olvasta fel. A szépet minden tárgynál taníttatni ohajtja s ezért nem ajánlja a külön tárgyként való tanítást. Csoportosítja a középiskolai tárgyakat s a görög kalokagathia megvalósítását mint eszményt állítja oda. Határozati javaslata a következő:

1. Szívből üdvözli a kongresszus a nímigü vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak a művészeti oktatás fellendítésére irányuló rendeleteit, mert kitűzött feladatának, a vallás-erkölcsi nevelésnek nemes kiegészítését látja benne, s mert belátja az ezen irányban érezhető hiányok pótlásának szükségességét.

2. A maga részről minden, ezen célt elősegítő gyakorlati eszközt és alkalmat felhasznál s felülről nyújtandó esetlegesen és szükséges kiegészítést hálás köszönettel fogad.

3. Nem véli azonban, tekintettel a túlságos tananyag-halmazra, feltétlenül szükségesnek az aesthetikának és művészet-történelemnek mint önálló tárgynak tanítását, hanem azok anyagát a történelem- és rajztanítás körébe véli beilleszthetőnek.

4. E célból egy közelebbi felsőbb utasítást ohajt, mely a nagy cél együttes eszközeit körülírná s részletes tényezőit meghatározná.

Felolvasó előadását beható tárgyalás alá vették.

Török Albert dr. az előadó fejtegetéseit figyelemmel hallgatta s azokhoz hozzájárul, de óhajtott volna, hogy az esztétikus ízlés fejlesztésénél a természet kiemeltessék, mivel minden képzőművészetnek forrása a természetben keresendő. Az örök szép a természet marad, a fák színei ezer változatban gyönyörködtetnek, úgyszintén a sziklák is, tehát kirándulások alkalmával ezekre figyelmeztetni kell a fiukat, mivel nagy mértékben emelik a szép- és művészi érzéket és tényszerűséget. — Erdélyi K. dr. egy magyar irodalmi és művészeti múzeum felállítását sürgeti, melyben a különböző festészeti és szobrászati típusok bevonulnának. Az irodalom is szolgáltatott a művészetnek tárgyat, tehát arckép és jellemzetes festmények szükségesek, melyek a gyermek fogékonyságához szólnak s azt meg nem tévesztik. Továbbá a tanároknak is hozzá kell járulni ahhoz, hogy a modern irodalomnak és művészetnek egyik korszaka az illustratio korlátoztassék. Ezért elítéli az illusztrált könyveket, melyek ízlésrontók inkább, mint a Venus alakok. Indítványozza, hogy állítsuk össze minden intézetben a művészeti tárgyak canonját. — Páll I. előadó és Ávéd J. az indítványt pártolják.

A kongresszus a határozati javaslatot Erdélyi K. dr. indítványával elfogadta s így bár ez időszerint konkrét határozatot nem hozhatott, abban állapodott meg, hogy hívasanak fel a tanári karok arra, miszerint mindenik tanári kar maga készítse el azon tárgyak jegyzékét, melyekre szükség van, hogy ebből az alakulandó központi szervezet egy általános képet alkosson és ezek alapján a központi szervezet a jövő kongresszus elé konkrét javaslatot tegyen.

Embery Árpád „Az ifjuság műveltsége a társadalom tükrében” c. értekezését olvasta fel, melyben azt fejtegette, hogy miképpen kellene a tanuló ifjúságot a társadalomba bevezetni. Határozati javaslatában megvitatásra bocsátja tételét.

Erdélyi K. dr., Páll I., Török A. dr. és Varga S. felszólalása után abban történt megállapodás, hogy az egy erkölcsi szempontból nagyon kényes, s a korlátozás sokkal célravezetőbb, mint a szabadság, mibe a felolvasó is csatlakozott.

Szigethy J. néhány kísérletet mutatott be a természet-tan-vegyszerből, az egyenletes- és egyenlőtlen gyorsuló moz-

gásra, az inga lengési ivének meghatározására, újabb eszközöket az éleny és könnyű és fejlesztésére, veitett képeket Drumoud-télefénnyel stb. A kongresszus köszönettel fogadta a szakértően megválasztott kísérleteket.

Következett Embery A. második felolvasása. „*A historiai hatás ma és a multban.*“ Az ellen kel ki, hogy a régi retorikai lelkesítő irányzatot a történettansórok elhagyták — ez látszik a tanulókon, s inkább okoskodó és vitatkozó lett a történet tanulása. Nemzeti hagyományainkat csufiá teszi a kritika, a politika befolyásolja a történetet s nem megfordítva. A kérdéshez többen hozzászólottak. Török A. dr. elismeréssel veszi, hogy a felolvasó a figyelmet erre is kiterjeszti, Erőss J. úgy véli, hogy a történettansórok nemzeti nagyjainkról, dicsőségünkről ma is lelkesedéssel beszélnek. A retorikai hatás tehát ma is meg van. Erdélyi K. dr. általában Erőssel egyetért s egy érdekes történeti fatsumra hívja fel a figyelmet. Marczali a Millenniumi historiában azt mondja, hogy a magyar királyságot nem a nemzet — hanem az Árpádok alkották.

Ez közjogi vétség, mert a királyságot a nemzet alapította. A történelmi traditiokban rejlő igazi nemzeti érzés hiányzik s éppen ezért ne száraz kritikát vigyünk az iskolába, hanem erősítsük a nemzeti érzést. A kongresszus felolvasónak hazafias és tanulságos fejtegetéseiért köszönetet mond.

Tamás A. „*A természetrajz tanításához a középiskolában*“ c. értekezését olvasta fel. Az ásvány- és földtanban a föld történelméről szóló tannal a geologia és a biblia összehasonlítását tartja szükségesnek, mert e tekintetben a tantankönyvek nem megfelelők. Az állattan tanításánál a rendszertani rész nagyon aprólékos és darvinisztikus fejtegetéseket tartalmaz. Ezeket, mint a tanítás terve és az utasítások által is tiltott dolgokat mellőzni obajtja. Indítványait vallás-erkölcsi alapon indokolja és jobb tankönyvek írására hív fel. Páll I. előadó, Csathó J. és Varga S. felolvasó fejtegetéseit helyeseknek tartják s ezek után a kongresszus a tett indítványokat elfogadja s azoknak érvényesítésére törekszik minden irányban.

A tárgysorozat rendjén következett a kolozsvári r. k. főgymnasium tanári karának előterjesztése a „*Keresztény latin és görög remekírók iskolai szemelvényeiről.*“ Erdélyi K. dr. a kolozsvári r. k. főgymn. tanári karának nevében azon ígéretet

teszi, hogy a görög- és latin ker. írókból készülnek már a szemelvények s ezeket a kellő magyarázatokkal közzéteszik. A kongresszus az előterjesztést öröndetes tudomásul vette.

A tárgysorozat rendjén következtek az indítványok.

Avéd J. gyulafehérvári igazgató a kongresszusok megtartására más időt hoz javaslatba, tekintettel arra, hogy a husvéti ünnepek miatt igen sokan nem jöhetnek el, ajánlja november 3-ik napját. Bándi V., Erdélyi K. dr. hozzászólása után határozatba megy az, hogy a kongresszus a jövő iskolai évben nov. 3-án tartatik meg, mely nap szünidő gyanánt kérendő a főtanhatóságtól. Ha ezen uap beválik, akkor a jövő kongresszus határozatot hozhat.

A második indítvány a hittani oktatásra vonatkozott. A kongresszuson megjelent hittanárok nevében Varga S. a következő indítványt tette: 1. A jelenlegi tananyag beosztása jövőre is maradjon meg. 2. A IV osztályban a második fél-évre behozandó Fonyó Egyháztörténelme, mint ez Gyfehérvárt is van. Páll I. előadó kifejezést ad annak, hogy a hittanárok adják elé érveiket, miért akarják a jelenlegi helyzetet fentartani? A mellett van, hogy a hittan tanítása a bibliával kezdendő, továbbá a katekizmus a III. és a szer-tartás a IV. osztályba teendő. Mivel a hittanárok e tárgyban nem tudtak megegyezni, mert a kérdés nem volt kellőleg előkészítve, a kongresszus határozatot ez alkalmommal nem hozhatott s így marad a régi tárgybeosztás.

Elnök végre bemutatta a megerősített alapszabályokat s felhívta a kongresszust a szervezkedésre.

Mielőtt a szervezkedés megtörténhetnék, Erdélyi K. dr. indítványozza, hogy a jövő kongresszus helye állapítottassék meg.

Avéd J. akár a sorrendet, akár a gylulafehérvári gym-nasium építés ügyét tekinti, jogosultnak tartja azon indít-ványát, hogy a jövő kongresszus Gyula-Fehérvárt tartassék meg. Meghívja tehát a kongresszus tagjait azon óhajjással, hogy minél többen legyünk jelen.

A kongresszus a meghívást örömmel és készséggel fogadta és határozatilag kimondotta, hogy a jövő évi kon-gresszus Gyula-Fehérvárt tartatik meg.

Elnök ezután propositiókat tesz. Elnöknek ajánlja Avéd Jákó igazgatót, titkárnak Erőss József, pénztárnoknak Fejér Gerő dr., bizottsági tagnak Pál Antal gyulafehérvári tanárokat,

Végre ha az egyes tanári karok által választandó rendes választmányi tagok nem jelennének meg a kongresszuson, pótválasztmányi tagokul ajánlja *Péter J. dr., Wagner S., Bálint Gy., Cserei B. dr., Rass K., Czibalmos J. és Zlamál A. gyfeliérvári tanárokat.*

A kongresszus az elnök javaslatait elfogadta.

Elnök bejelenti a kongresszusnak *ugs. Páll István előadó urat mint alapító tagot.*

A kongresszus örvendős tudomárral vette.

Ezzel a tárgysorozat is végét ért.

Szóó G. elnök mielőtt a kongresszust bezárná, köszönet mond az egybegyűlteknél s főképen a főtanhatóság képviselőinek s azon óhajának ad kifejezést, hogy a kongresszuson felvetett szép eszmék erős hajtásokat hozzanak s előnyére váljanak a kath. tanügynek.— Avéd J. az elnök és jegyzők iránt fejezi ki a kongresszus nevében köszönetét.

Az idő már d. u. 3 óra felé járt, a mikor a kongresszus tagjai a szomszédos rajzterembe mentek, a helyheli kath. főgymn. tanároktól adott szerény ebédre, mely alkalommal szép felkösztöntökben — de kedvben sem volt hiány, mely körülmény bizonyosságául szolgáljon az, hogy a kongresszus tagjai az esti órákban is együtt voltak. Adja az Ég Ura, hogy már mostan törvényesen is megerősített alapszabályaink kapcsán, kongresszusaink látogatottabbak legyenek s minél szebb eredményeket mutassanak fel a kath. tan- és nevelésügy fejlesztése terén!

Páll István státusi referens üdvözlő beszéde.

Uraim! Midőn önöket itt a székelv Athenében VII. kongresszusunk alkalmából mint a főtaolhatóság kiküldöttje, annak itt jelenlevő nagytekintélyű tagjai és képviselői nevében is üdvözlöm, engedjék meg, hogy ügyelmemet fordítssam a megállapított tárgysorozat egyik pontjára, az *utolsó pontra*, de a mely talán legalább az én igénytelen nézetem szerint a mai gyűlésnek legfontosabb, mert legkihatóbb mozzanatát fogja képezni. Ez a megerősített alapszabályok bemutatása és az egyesület megalakulása.

Uraim! tekintsünk egy kissé vissza a multakra!

Régóta kísértett az eszme Státusunk gymnasiummainak tanárait egy egyesületbe hozni össze, de biz' a nem sikerült. Az 1889—90. tanév folyamán — tehát ezelőtt 10 esztendővel — a „Közművelődés“-ben az én szerkesztőségem ideje alatt Státusunk két kiváló tanára keresi és ajánlja a módokat, a melyek által középiskolai életünkön lendíteni lehetne. Az egyik a tanároknak olyanszerű egyesülését is fölemlíti, mint a minő a mai; a másik ezen egylet életrevalóságában nem bizik. Az első ma nem tanárunk és így a létrejött egyletnek nem tagja, az utóbbi igazgatója azon intézetnek, a melynek kebelében az egylet első összejövételét tartotta, a minek ma épen évfordulója van. Az első Dömötör János akkor marosvásárhelyi tanár, az utóbbi Soó Gáspár, ma a székelvudvarhelyi főgymnasiumnak igazgatója.

Nem lehet, Uraim, az én feladatam az egyesület létrejöttének körülményeivel ezen alkalommal tüzetesen foglalkozni, de anoyi mégis konstatalható, hogy ugyanazon indokok folytán jött az létre, mint a minőkből előzetesen fejtegették annak ugyszólva szükségességét.

A mi engem illet, kimondom őszintén, hogy én helyeseltem mindenkor minden mozgalmat, a melynek célja volt tanárainkat egymáshoz közelebb hozni, őket egymással lehetőleg egyesíteni, mert én ezt a tanügyre előnyösnek, hasznosnak tartottam. De mégis tanárainknak ilyen egyesülését óhajtottam, mint a minő a mai, és nem tartottam kielégítőnek, hogy az más egyesületnek csak fiók-köre legyen, mint a hogy előre tervezve volt. Akartam, hogy tanáraink, anél-

kül, hogy a tanár-világtól elzárnák magukat, a mi sajátos viszonyaink iránti tekintetből egy olyan egyesületbe jöjjenek össze, a mely legyen az ord. kath. Státus tanárainak egyesülete, a melyben tehát bent legyen Státusunk minden tanára, tehát a nagytekintetű rendi tanárok is. És ilyen ez az egyesület, a melynek alapszabályai megerősítést nyertek és ma megalakul.

De mi az a cél, a melynek munkálására ezen egyesület vállalkozik?

Az egyesület célja az alapszabályok 2. §. szerint:

a) a középiskolai oktatás, nevelés és közigazgatás ügyét figyelemmel kíséрни;

b) a vallásos eszméknek a nevelésben való következetes keresztélvitelére ajánlkózó utakat és módokat megbeszélni, hogy ifjúságunk igaz katolikus meggyőződést és önértetet vigyen magával a gondozásunk alatt levő intézetekből az életbe;

c) a státus intézeteinek állapotáról, berendezéséről, életéről helyi szemlélet alapján közvetlen tapasztalatot szerezni, azt a tanügy javára értékesíteni és a tanárokbán a kollegiális érzést ápolni;

d) a tanárok társadalmi és anyagi helyzetének javításán munkálni.

Ezek azok a célok, a miknek munkálására Uraim, önök az egyesületben vállalkoznak.

De nézzük közelebbről, hogy mit tartalmaznak ezek a pontok?

Az első pont szerint az egyesület célja a középiskolai oktatás-nevelés ügyét figyelemmel kíséрни. Mondani is fölösleges, hogy ez anyira elsőrendű feladata kell, hogy legyen az egyesületnek, hogy ezen kötelesség elől egyáltalán senki sem térhet ki, a ki a tanügygyel foglalkozik. Hiszen mindenkinék kötelessége azon úgy állapotát figyelemmel kíséрни, a melynek szolgálatában áll; enélkül senki feladatát kellően nem végezheti.

Második célja az egyesületnek a katolikus oktatás-nevelés. Valóban oly fontos ez a cél, hogy enélkül az egyesület meg sem is kellett volna alapítani. De lehetséges-e ez? Felelet helyett legyen szabad utalnom azon szavaimra, a melyeket a múlt évi kongresszuson a magyar nemzeti és katolikus vallásos oktatás-nevelésről mondtam. Felfogásom szerint mindent lehet katolikus szellemben fogni föl és tanítani. Minden szavunkat és tettünket azon meggyőződésnek kell áthatnia, annak abból kell származnia, a mi lelktinkben él. Ha tehát katolikus meggyőződés van bennünk, akkor lehet

katholikus szellemben oktatni-nevelni is. Hiszen ez az a szellem, a melyet isteni Mesterünk hozott a világra, a melynek örök letéteményese Krisztus egyháza, a mely a világot átalakította — üdvözítette s a melynek hatása alatt két ezer év óta él az emberiség; az emberiség ezen két ezer éves élete bizonyíték arra, hogy igenis lehetséges a keresztyén katolikus oktatás, nevelés. — De vajjon van-e szükség ma ezen ker. kath. oktatás-nevelésre? Ne kívánják, Uraim! hogy erre feleletet adjak; nézzenek szét maguk körül az életben, ez adja meg — elég szomorú — a feleletet, hogy mennyire nem ker. katolikusok ma az emberek sem szavaikban, sem tetteikben, sem magán- sem nyilvános életükben és különösen társadalmi életükben, annyira nem, hogy meg sem lehetett őket ismerni. Igenis tehát lehetséges és szükséges is a ker. kath. oktatás-nevelés.

A harmadik cél az intézet állapotát a helyszínén megismerni, a szerzett tapasztalatokat odahaza a tanügy javára értékesíteni s a kollegiális érzést ápolni. Már a múlt alkalommal hangsúlyoztam, hogy ennek az egyforma feladattal bíró intézetekre minő áldásos befolyása van. Valóban praktikus haszna ez az egyesületnek.

A negyedik cél a tanárok társadalmi helyzete. Erősen vallom, hogy a tanár munkálkodásának tere az iskola. De az is bizonyos, hogy a tanár sem szakíthatja el magát a társadalomtól, a melyben élnie kell. Hiszen itt is taníthat, sőt kell is tanítania. Olyannak kell azonban lenni a tanár társadalmi életének, hogy azáltal az állás iránt a társadalom becsülését érdemelje ki. A tanárnak, mint a szellemi élet munkásának, függetlenségét a hivatali viszony tiszteletben tartása mellett minden irányban meg kell őriznie, fekt kell tartania még akkor is, ha ezért neki kellemetlenséget — talán támadásokat is kellene tapasztalnia; ezekkel szemben is önérzetesen kell helyét megállani. A független tanárnak csak a szellemi kiválóság imponálhat, a tisztesség és a becsület, a melynek ő is munkása.

Valóban Uraim! ezek a felsoroltak egy kath. tanári egyesületnek egészen természetes céljai; ilyennek kell lenni egy kath. tanári egyesületnek; az ilyen törekvést az illetékes körök csakis helyesléssel fogadják. És sajátságos, hogy mégis voltak tanáraink között, a kik azt hitték — feltéte-

lezték éppen magáról a tanhatóságról, hogy az a tanárok ezen mozgalmát nem helyesli.

Pedig ennek az ellenkezőjét aktákkal tudnám kimutatni mindjárt az első kongresszus alkalmából.

Igenis, Uraim! a tanhatóság helyesli tanárainak mind-ama jó szellemű üdvös mozgalmát, a mely a tanügy javára irányul; annál inkább kell helyeselnie azt, a mely ezen egy-let körében szabályozva van; helyesléseképen küldött en-gem ide, a mely kiküldetést én örömmel fogadtam. Ilyen minőségemben önököt üdvözlöm és kérem, hogy magukat konstituálják és működésüket a ma segítségül hívott Isten nevében kezdjék meg.

Szó Gáspárnak, a kongresszus elnökének üdvözlő beszéde.

D. a J. Kr. !

Tisztelt Uraim! Midőn hálas szívvél köszönöm, hogy a kezdődő tárgyalások vezetésével megbizni kegyeskedtek: üdvözlöm a mlgs. főtanhatóság jelenlévő képviselőit, kik ta-nui kívánnak lenni nemes törekvésünknek és nagy tudással s gazdag tapasztalatokkal támogatásunkra siettek; üdvözlöm a testvér-intézetek tanártestületeinek derék tagjait, kik ügy-buzgóságtól és tiszta lelkesedéstől vezetve eljöttek, hogy a pihenésre rendelt napokat is munkára fordítsák.

T. Uraim! Éppen ma hat esztendeje találkoztunk elő-ször e teremben, hogy türehtlen helyzetünk nyomása alatt „az iskolák életére sorvasztólag nehezedő kóros állapotokról” tanácskozzunk. Az akkori összejövetelre az eszmét Léstyán József, már Istenben boldogult brassói főgymn. tanár adta s ez az eszme már akkor jó talajra esett, megtermékenyült s a következő években termő hajtásokat fakasztott.

Első összejövetelünk a főtanhatóság tudtán kívül történt és ma már a főtanhatóságtól elfogadott, helyeselt és a nmlgt magyar kormánytól megerősített alapszabályokra támaszkod-va gyülekezhetünk össze, sőt a főtanhatóság képviselőinek közreműködésével, bölcs tanácsainak kikérésével és meg-ballgatásával tanácskozhatunk. És most egy nagy kérdés áll

előttünk : vajjon eddigi ötletszerű kongresszusainkkal használunk-e a kath. középiskolai tanügynek, melynek munkásai valánk és vagyunk, s értünk-e el valami eredményt ? Mielőtt a jövő sejtelmeiről, esélyeiről a legcsekélyebbnek látszó kérdésben is határozatot akarnánk hozni, kérdéseinkre feleletet, még pedig tárgyilagos és igazságos feleletet kell adnunk, hogy határozhassunk a jövőre.

Első kongresszusunk előtt, egymást jóformán csak hírből ismertük, egymásnak vágyairól, törekvéséről mit sem tudtunk. A szolidaritás szelleme szunyadozott bennünk, határozottan kidomborodó egységes szellem hiányzott. Vágyaink és törekvéseink egymást keresztezték, a bányán valánk, annyi úton akartunk baladui és e közben minden eltemetéssel fenyegetett.

Hogy állunk ma ? Ma a válaszfalak ledőltek, a félreértések megszűntek ; eszmét cserélve egymással, egymást megérjük, becsuljuk s egységes erő kifejtéssel ugyanazon cél felé haladunk. Már első kongresszusunkból kelt felterjesztésünkben egyhangú megállapodással rámutattunk helyzetünk s viszonyaink alapján az intézetek tarthatatlan állapotára, hogy utolsó tőkénk, lelkünk rugékonysága is meg van támadva, pedig anélkül szent vallásunk és hazánk magasztos érdekeit szolgáló missziókat teljesíteni nem tudjuk ; rámutattunk a tanárok tulterheltségének káros következményeire s a tanártestületek ötletszerű összeállítására. Es t. uraim ! a baj feltárását a főtanhatóság nemes gondolkozásából és áldozatkészségéből követé is a gyógyítás. Anyagi helyzetünk javuló félben, a tulterheltség ha itt-ott mutatkozik is még, de szűnőfélben van ; a tanulmányi követelmények fokozva vannak, s intézeteink nemcsak a közönség részéről, de a magyar kormány közegeinek részéről is elismerésben részesülnek ; a helyettes tanárok helyzete rendszeresítésük által sanálva van.

Kölcsmös megbeszélés és a dolog tisztázása által lehetővé vált, hogy a tanártestületek ellen a tanításra nézve felmerült alaptalan vádokat megcáfoljuk, jöllebet azok a főtanhatóság részéről emeltettek. Nyílt és őszinte fellépésünk bizalmat keltett s ma nagyobb mérvű megbecsülésben részesülünk.

A már ötször ismétlődött kongresszusokon a tan- és nevelésügyi kérdések egész rajával találkoztunk, még akadé-

mikus fejtegetések alakjában ugyan, de azért magunktartására s a tudományos színvonal emelésére jó hatással voltak. Megismertük a testvérintézeteket, azok berendezését és felszereléseit s azokból is okulást merítettünk.

Eddigi kongresszusainkkal tehát nyugodtan leszámolhatunk és bizton mondhatjuk, hogy azok szükségesek, hasznosak is voltak s általuk eredményekhez jutottunk.

Most már feltebetünk egy másik kérdést, a melyre feleletet a jövő feladatainak mérlegelése alapján adhatunk, hogy szükséges, hasznos és eredményes lesz-e összejöveteleinknek állandósítása és fentartása?

A főtanhatóság előadója ngs. Pál István kanonok úr a múlt évi kongresszus megnyitását megelőző programmszerű beszédében a következőket mondá: „Sajátságos az a helyzet, melyet intézeteink a többi intézetek között és általa tanáraink a tanárvilágban elfoglalnak. A mi intézeteink magyar intézetek, kath. intézetek, de egyúttal autonóm kormányzású intézetek. Ilyen természetű intézetek a miénken kívül az egész országban nincsenek. Épen ezen sajátosság helyzetüknél fogva intézeteink nagyon exponáltak, a melyek felé sok irányból fordul a figyelem. Ugy kell tehát azokban a tanításnak folynia, hogy az nemcsak hogy semmi kívánni valót ne hagyjon maga után, hanem hogy általa a kivételes helyzet egyúttal igazolást is nyerjen.“

Ezen tapasztalati tényeken alapuló igazságok komoly mérlegelést kívánnak, s ha kivételes helyzetünk igazolására törekszünk, nagyon sokat kell tennünk. Gondosan vigyázva előre kell haladnunk, hogy a tudományos színvonalat megtarthassunk, de e mellett egyházunk és szent vallásunk kívánalmainak kielégítését is kell eszközölnünk. Ez idők szerint iskoláinkhoz kíváncsozó kartársaink a szükségnek megfelelő kath. irányú kiképztetést nem nyerhetnek, tehát iskoláink körében kell oly módokról és eszközökről gondoskodnunk, hogy azok segítségével munkakörét mindenki betölthesse; oly intézményeket kell előkészítenünk, melyekbe beilleszkedve a kezdő tanár is tisztán láthassa feladatát és működésének célját. Nem lévén módunkban időnkint a tudomány forrásait felkeresnünk, a külföldi iskolákat meglátogatni, összejöveteleink által kell egymás támogatására sietnünk, hogy itt eszmét cserélve, vitatkozva, eszme- és ismeretkörülnket bővít-

bessük, a kiválóbbaktól tanulassunk. A kolozsvári főgymnázium tudós igazgatójának azon indítványát, hogy minden gyűlésen egy-egy kiváló pedagógusnak életrajzát bemutassuk s ezzel kapcsolatosan a nevelés és tanítás elveit tisztázzuk, igen előnyösnek és kíváncsúnak tartom. Az ifjúsági könyvtárak könyvjegyzékének összeállítása, az önképzőkörök munkakörének megbeszélése, ajánlott és kötelezett olvasmányok kategóriáinak megállapítása, a vallásoktatás célhoz vezető előkészítése évekre terjedő munkát adnak, ha kivételes helyzetünkre is tekintettel akarunk lenni; majd az egyes tudományágok gazdag aratással kínálkozó széles mezői fognak hívogatni, hol tauleságos és hasznos munkát végezhetünk.

Nem szándékom munka-programmot írni elő, csak rákivántam mutatni arra, hogy kongresszusaink állandósításának és fentartásának van igen sok és komoly oka, s összejöveteleinkkel hasznára lehetünk a középiskolai tanúgynek. Azonban nem hallgathatom el azt is, hogyha szervezkedünk, azon esetben szükséges, hogy ne csak képviseletileg vegyünk részt az egyes gyűléseken, hanem lehetőleg tömegesen s mindenki a vezetőség által kijelölt helyet foglalja el s azt becsületeit iparkodják betölteni.

Ezek után ismételve üdvözlöm önöket, t. uraim, a gyűlést megnyitom.

A művészeti oktatás a középiskolában.

Tisztelt Kongresszus!

Ha előadásomnak címe a programmban és most általam ismételtlen felemlítve, hogy t. i. a művészeti oktatásról a gymnáziumban, akarok szólni, idegesse nem tették és nem teszik, akkor nem szevedték azt át, a mit az én csekélységem. Midőn arra vállalkoztam, hogy ezen illustis és önállóan gondolkozó testület előtt a vallás és közoktatásügyi nagyméltóságú miniszteriumnak a képzőművészetek középiskolai renaissanceának óbjására és rendeleteire vonatkozó felfogásunkat tárgyalás és külön megbeszélés anyagául eléterjeszem, szerény véleményem szerint, még a külön saját meggyőződéseket nem befolyásolták volt az általános és végtelen számú nyilatkozatok, melyeknek a „fiat“ teremő összhangját és létesülhetési „amenjét“ és e kettő között kimért territóriumát kimondani és meghatározni még eddig talán bátorsága senkinek sincsen. Az ismört rendelet kérdési, óbjási és megbeszélési tárgyát és talán a reá kimondott véleményeket is kategorikusan ismételni vakmerőség volna. Nem teszem. Éu szerintem az egész egy fájdalomban kifejezett epekedés, lélekemelő elegia, vagy ha ugy tetszik társadalmi humor, mely gyöngéden ostoroz, javít és lelket ébreszt. Avagy ki nem olvasta ki belőle, hogy e tekintetben való bírálataink csak annyit jelentenek ki, mennyire el vagyunk másoktól maradvá, s hol vannak kulturális vívmányaink eszményi határai körülírva?

Értem én a rendelet panaszban nyilvánuló kiindulás alapját, mely a nagy közönségnek a képzőművészetek termékei iránt való közönyösségét sujtja és így nemlegesen következtet. Nagyon természetes. Hogy miért uralkodik Franciaország, Páris szép izlésének világbódító termékeivel? Mennyi pénz utazik a világtájakról különben szegény Italia művészi termékek és monumentumokban gazdag klasszikus földjére? Hogy miért tették a Van Dyckek a kis Hollandiát a nagy államok elébe? Miért lett München Középeurópa kis Athénje? És miért vesztlünk mi annyi sokat és nem nyerünk semmit, midőn pedig a kulturnemzetek sorába nemcsak nemzeti geniuszunk, hanem csodás történelmi haladásunkkal is belépni

akarunk? Mindezek elgondolása egy kétes értékű sobaj, melynek súlyán kiváló nagyjaink elismertetése is vajmi keveset enyhít.

Értsem én a rendeletnek körülírt formáját, mely e hiányok pótlását a három képzőművészeti irány mellett való érdeklődésnek fellendítésében akarja keresni. Vagyis a szeg fejére kell tûni: Apollót a jósdájában, a művészetet termékeiben kell felkeresni.

Átzeneg lelkemen az a remek idealismus, mely e gyakorlatiaságában is fönséges, vagy fönségében is gyakorlatias gondolat kivitelében a hazafias, kulturális és ethikai elvek diadalát reméli és véli megvalósult igének. Hallottam a panaszt, mely műemlékeink iránt méltán s több-kevesebb barbarizmussal vádol. Zürzavarban tolong lelkem előtt a vita, mely különböző korú, stílus és iskolai remekok bebatásától várja a kívánt eredményt. Ismerem az elhangzott szatirákban nyilvánuló nehézségek és tehetetlenség indokait. Ismerem az egyszerű cél és a gyakorlati kivitel között tátongó óriási mélység fölé borított, szép szavakból összeszőtt vélemények hálóját. Talán én magam is ilyen, rövidre nyúló gyenge hálót szövök, de egy bizonyos, hogy saját okulásomat is belevéve, talán rossz, de saját felfogástú leszek.

Kezdjük tehát! A cél: maga a cím; a művészi oktatás. Indokai? Mindaz, a mi a hitrege Prometheusát az isteni szikra tolvajává tette, a mi Pigmaleon szobrába lelket esdett, a mit a nemzeti önérzet, becsület és nagyra bivatás törvénykönyv nélkül parancsol.

Es eszközei? Itt a bökkenő. Mi, a kik jelen vagyunk, tudjuk, miről van szó, kikről van szó, miáltal megvalósítható, mik az előírt és oly számtalanszor átelmélkedett teendőink, csirájától kezdve fejlődésének fokozatain nézzük át a fát, melynek gályai életet, dalosai dicsőséget hirdetőnek.

Én kimondom az alfát. Ezzel csak úgy vagyunk és úgy leszünk, mint a mindennek előtt legfönségesebb céllal, mely előttbe írja, hogy vallásos nemzedéket teremtsünk . . . Kötelességtudatunk, éber törekvésünk eredményének bírāja az élet és annak egész kritikája. Pedig ennek tárgya a minden szépség forrása és művészete, az emberben megnevesült fönség és élet.

Nos, ha most az előírányzott és rendelt művészeti ok-

tatás és nevelésről van szó, mely a párhuzam oly közeli és méltó hasonlóságával bír, én az előbbinek és ennek eszköze között is megtalálom a hasonlóságot. S egyet mindjárt ki is jelenthetek, hogy valaminth vallástant és hitcikkelyeket be lehet tanítani anélkül, hogy annak a vallásos érzület és érdeklődésben lelke megdobbanna, úgy lehetne minden művészettörténelmet összehajmozni, anélkül, hogy a holt, a kényszer materia a szépet befogadó lélekben megmutatkoznék.

Azért ne tanítsunk hitcikkelyeket? Dehogy nem!

Ne adjunk művészi oktatást? Dehogy nem!

A hitcikkék principiuma és végcélja Isten, a művészetek principiuma és végcélja a szép.

A szép E fogalom két tényezőből tel: realitás és egyéniség; a szépet felfogó képesség és a szépség hozozója, ez a művészet isteni dualitása. Szép tárgy nélkül, annak érző szelleme apathiában szenved vagy undort kap, szép érzet nélkül szájítató publikum ögyeleg a művészi teremelés remekei előtt. A szép az örök eszme és lélek substantiájának egysége.

Mi e substantiának tárgyi valóságot adni sem bivatottak, sem képesek, sem körülíró meghatározói talán nem lehetünk, de lelket igen. Nem vitatkozunk a fölött sem, vajjon a különböző nuditások, művészetforma pikantiériák és materialisztikus szertelenségek, mily óvó kizárásokat tesznek szükségessé e végtelenül változatos Babilon remek és túlcifrázott csarnokaiban, mert — hogy a párhuzamra bivatkozam — a káromlások ismertetése religiót nem fakaszt. Külömben is a jelenlegi időnk rövidsége is elfojtja az ezen kérdés teletti vitatkozás esetleges ingerét.

Gymnáziumaink feladata a magas miniszterium irányzatának megoldásában és végrehajtásában tehát abban összpontosulna, hogy a mi az ő általa és a körülmények által nyújtott és élvezhető festészeti, szobrászati és architekturai remekek megértéséhez és az érdeklődés felébresztéséhez szükséges, a főletemet, az alapot megadjuk. Nekünk pedig, bármennyire is hangsúlyozza és ki is jelöli a leirat a képzőművészeteket, e célból kerülő uton kell feladatunkat megközelíteni. Tudjuk azt nagyon jól, hogy zsemagyarázat annak hallása nélkül, non sens, de az is bizonyos, hogy a bedugott fülek kinyitása, a betegek gyógyítása első sorban szükséges s hogy az ép szer-

vek munkájában vesz alakot, sejtet és mézet az élet. S bár nem feledjük el, milyen anyaggal van dolgunk, hogy növényeink legnagyobb része nem csarnokokból, nem palotasorok közül, nem divatos szép termékből kerül ki, hanem csak természet adta tehetőségeivel, a tudós embriójával jön nevelésünk alá, mindjárt az első osztályokban kezdjük meg széperzékeinek, izlésének fejlesztését. „Ha az éjszakai népek képzeletében az élet szimbolizására a világ fájának a kőrísfa fogalma szolgál, melynek gyökerei az alvilágba nyulnak le, teteje az égbe merül, tövéből buzog fel a ismeret forrása, ágai között pedig a sorsasszonyok a normák ülnek s ott mint mult, jelen és jövő, a lét és levés törvényeit kiegészítik“ (Lévai), olyan a mi gyermekeink, növényeink képzelme is, melynek álmoképei a mi lelünk sugaraiból szövődnek.

Ezeket adjuk nekik minden tárgynál, mert ha még a számtan-tanításban is lehet Istent hirdetni, lehet a szépet is. Különös alkalmat szolgáltatnak az olvasmányok magyarázatai, melyeknek e célból szintén idomulniok és változniok kellene. Bö alkalom nyílik különösen a földrajz tanárának a topographiai képek, városok, csarnokok és monumentumok most már mindenütt elterjedt képeinek bemutatásával és magyarázatával a képzeletet a szép elemeivel felékesíteni.

A szép mindenben nyilvánul. A mesék és a példázatok megpendítik a lélek érzékenységének hurját, s a költészetben élő érzelmek tovább játszanak rajta; a nagy alakok benyomása eszményeket alkot. Ime az irodalom és a költészet befolyása. A növénytan, ha nem is Zeisung-féle lomb és ág aránytan bemutatásával, de beszél a lélekhez a virág, a szüppompa, és a gyümölcs a legszebben érthető nyelvével. Az ember szervezete, alakja, korviszonyai, hajlamai és erői tisztán bemutatva, az isteni gondolat költészetét képviselik. A jegecek rendszere, csillogása hidegségük mellett sem hagy érintetlenül. A klasszikus tanulmányokban felmerülő ó-világ phantasztikus gazdagsága, mithológiájában összefoglalt eleven-sége a magasztos felfogásnak mindig nemes tápláléka. A philosophiai boncolgatás pedig midőn a lélek saját erejének és tulajdonságainak tudatára vezet, a benyomások összefoglalását eszközli. S fölösleges is említenem, ha emberi természetünket és általában az emberiség történetét végig tekint-

jük, azt a misztikus hatalmat, melyet a dal és a zene lelki művelődésünkre gyakorol.

S mindezeket mi, ha a gimnáziumi tanterv keretében talán nagyobb intenzivitással érvényesíthetjük, elérjük.

Mit? Azt a mit úgy fejeznek ki: kalokagathia, a szép szeretete s megalkotjuk azt a lelki keretet, melybe a művészeti oktatás által célzott és a képző művészetekre vonatkozó esztetikai érzék és tudás képe vagyis a szépeszme megfelelő formában beilleszthető.

A mi tehát most magát a képző művészeti oktatást közelebbről illeti, mint tényezőket jámbor ohajtásképpen a helyi és körülményi viszonyoktól függőleg felemlíthetem a képtárak, műcsarnokok, muzeumok, (növény és állatkertek) látogatását; a stílszerű építészet maradványainak vagy termékeinek bemutatását és az erre irányzott kirándulásokat; a művészet remekeinek legalább másolatban való ismertetését, a philologiai tanügyi muzeumoknak ily célból való gyarapítását, s a tanügyi határmaknak ezek elősegítésében való közreműködését stb. stb.

Mindezek azonban, én szerintem nem mi tőlünk függőnek és az illetékes tényezők is azokról kellőleg tudomással bírnak.

És mégis nekünk is valamit közelebbről is tennünk kell, mert különben ifjuságunknak, talán nagy része — ha szabad azt közrebcsátanom, — úgy fog járni, mint csekélységem, ki München óriási gazdag képtárait, muzeumait és remek építményeit minden beszámolhatás nélkül pillanatnyi megkapó hatások mellett jártam be s csak hosszabb tanulmány után voltam képes valami keveset öntudatosan élvezni.

De azért mindenekelőtt kizártnak tekintem az esztetikának és művészet történetnek, mint különálló tárgyak tanításának a jelen viszonyok között való fötvételét.

Szerintem az elméleti rész, különösen az egységes középiskola jól megoldott tervezetében, összefoglalható a történelem és irodalomtörténelem anyagával, mint a melyek a művelődési, művészeti viszonyokat, azoknak fejlődését, irányzatát, főbb képviselőivel együtt mindig rendszeresen felölelik és különösen az irodalomtörténet a nemzeti művészetet is korszakosan bemutatja. — A rajz pedig, mely a művészetek

értésének alapja s tudásának bizonyos befejezése, kiegészíthetné mindazt, mit az elmélet lassankint nyújtogat.

Csakhogy — talán nem sérttek meg vele senkit — ha ki mondom, hogy úgy a kalokagathia, mint az aesthetikai tudás tanítóinak maguknak is — nekünk is, de különösen az említett két tárgy tanárainak ide vonatkozólag specialisabb tanulmányokat kellene végeznünk. S ha már nem áll rendelkezésünkre az utazásokban rejlő öntanulmány s ha a görög-pótló tantárgyak tanításának is kiegészítő külön póttanfolyamot rendeztek volt, ezen célból is a magas ministeriumnak valamit tennie kell. Nem hangsúlyozzuk feltétlenül egy pótló, önkényes tanfolyam szükségét, de minden esetre sokat várunk egy olyan utasítástól, mely az eddig elhangzott vélemények és kívánalmak megfigyelésén és tekintetbe vételén épül fel. Mindezen általam felhozott csekély indokok és az eddigi sok oldalú ismertetés alapján, kérem mondja ki az erdélyi róm. kath. Státus tanári karnak kongresszusa:

1.) Szívből üdvözlí a nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak a művészeti oktatás fellendítésre irányuló rendeleteit, mert kitűzött feladatának, a vallás-erkölcsi nevelésnek nemes kiegészítését látja benne s mert belátja az ez irányban érezhető hiányok pótlásának szükségét.

2.) A maga részéről minden, ezen célt elősegítő gyakorlati eszközt és alkalmat felhasznál s felülről nyújtandó esetleges és szükséges kisegítést bálás köszönettel fogad.

3.) Nem véli azonban, tekintettel a tulságos tananyag-halmazra, feltétlenül szükségesnek az aesthetikának és művészettörténelemnek, mint önálló tárgynak tanítását, hanem azok anyagát a történelem és rajztanítás körébe véli beillesztendőnek.

4.) E célból, egy közelebbi, elsőb utasítást óhajt mely a nagy cél együttes eszközeit körülírná s részletes tényezőit meghatározná.

Gáspár István.

Ifjuságunk műveltsége a társadalom tükrében.

Mélyen Tisztelt Kongresszus !

Mult évi egybegyűlésünk alkalmából a nagyérdemű s magam részéről mindig bálásan emlegetett piarista rendnek egy kiváló tagja, fölötte érdekes témával foglalkozott. Hatalmas argumentum-sorozattal szállt sikra ifjuságunknak u. n. „éjjeli“ mulatságai ellen. Okosan ítél, helyesen tette ; más eredményt nem vártam, nem is várhattam, minthogy a kongresszus képviselői egyeteme ennek a tetszetős, de lényegében nem szerencsésen megválasztott címnek és régi puskaporral töltött védőfegyvereinek batása alatt, egyhangú szavazatával szentesítse a szobatudós paedagogiai magaslátán ülő felolvasó álláspontját. Már akkor kipattant bennem annak a gondolatnak embriója, hogy ennek a hál' Istennek már egyszer tapéján forgó kérdésnek sorsa, születésének első pillanatában meg van pecsételve, ha elaludni hagyjuk ; már akkor erőt vett rajtam az az erős elhatározás, hogyha év multával rátermettebb nem vállalkozik, magam lépek sorompóba, s fölvetem ezt a kérdést még egyszer, de a maga összességében, föl még akkor is, ha talán nézeteim magasabb intenciókkal nem is találhatnak ; mert érzem, mert tudom, mert nap nap után tapasztalnom kellett, hogy ennek a végeredményeiben oly fontos, hogy ne mondjam átalakító messzehatással bíró eszmecserének folytatását indokoltá teszi a nagy társadalom s az ebben lezajlani köteles mindennapi életnek gyakorlati szükségessége. Éjjeli mulatság ! Nagyon laxfogalmak amplexuma ! Értetve alatta szertelen tivornyát, kocsmai dőzsölést, mámoros dubajkodást, értetni mindent, csak tisztas társas szórakozást nem. Vagy voltak T. K. éjjeli mulatságok, vagy nem ; ha nem, akkor kárba veszett törekvés nyilván homályba állítani az ifjuság erkölcsi nivóját ; ha igen, akkor egy erős, talán alig védhető váddal találkozunk, mely egyaránt sújt testületeket, melyek kérték, melyek rendezték ! sújtja főtanbátóságunkat is, mely hivatalból engedélyezte azokat az „éjjeli“ mulatságokat s mindkettőnek nevelői hivatását, ethikus irányzatát oly banális világításba helyezte a nagy világ arculatja elé. De T. K. az én fejtegetésem nem akar polemikus válasz lenni, mert jól tudom,

hogy a t. felolvasó, — kihez korábbi barátság fűzött s megismerhettem lelkületének, érzésének és gondolkodásának igaz vonásait, — nem tiszta meggyőződésből szólott, hanem a haszonnal megváltozott beléleti-viszonyok, az ezzel kapcsolatos kongresszusi hangulat, bizonyos körök és személyekre való köteles tekintet s főleg az egyházi és nevelői állásával járó magasabb szempont készítették arra, hogy e sokféle paedagogiai kényszer ólomsulya alatt minél kevesebb érvényesülhetett világból ellesett s társadalmilag kvalifikált, tehát önálló felfogásából. Már pedig T. K. fel kell vetni e kérdést a maga természete nudításában, hogy kijegyeceedett, rendszerbe foglalt irányelveket fogunk konstituálni. Feltételeztünk utjai tehát abban fognak eltérni, hogy bennem nem a tudósok szobáiban megírt elmélete fog megszólalni, hanem a tapasztalás, az élet a maga rideg valóságában; mert erős a meggyőződésem, hogy valamint a hozzánk legközelebb álló utasítások rendelkezéseit is alig felébe tudjuk alkalmazni, pedig azok mesteri kézzel vannak megdolgozva és papírra vetve; valamint a műépítész topográfiai ismeret nélkül tervezett monumentalis palotája méreteit szomszédházak tetejére is kiterjeszti: úgy tudós könyvek elméletéből az életet megfaragni nem lehet; ifjúságunkat sohasem fogjuk megtanítani a társadalmi élet követelményeire, hanem igenis ellenkezőleg az élet praktikumából merített s aztán teoriákba foglalt jelenségek alapján, mert *theoria sine praxi*... káposzta disznóhús nélkül. Lehet ez a meggyőződés, ez a tapasztalat, ez az ellesés hibás vagy ferde, téves vagy rossz; de igazak, mint Petőfinek dalformába öntött érzelmei. Megkértem hát mert diszkusszió folytán szűremlik át az igazság, mert nagy dolgokban akarai is elég, mert — titörőnek bukni is érdem.

T. K. Van Fichtének egy megszívlelésre méltó jelmondata, hogy minden ember annyit ér, a mekkora pozíciót elfoglalni és betölteni képes a társadalomban. Hogy ennek a társadalmi pozíciónak méltó betöltője, méltó representansa lehessen, a kész emberré levés titka három tényező harmonikus egységében rejlik: a lelki neveltség, a tudás és a társadalmi kvalifikáció egységében. A lelki neveltség terén a legrózsásabb jövő reményeivel vagyunk eltelve; az a bölcs egyházpolitika, mely a mesterségesen táplált hitközlönynek és becsületbeli pangást teremtett erkölcsi nihilizmusnak he-

lyébe a keresztény társadalom új alapját akarja megvetni a gyökérnek, az ifjúságnak hitbeli megizmosodásával; az a főpásztori szerető gondosság, mely nagyon is követésre méltó buzgalommal vesz osztályrészt a célra vezető eszmék előőrsi csataiból: csak szent örömmel tölthetől bennünket s a lassan, de már is érezhető átalakulás gyümölcsét nem sokára élvezhetjük. Elhívásunk pedig nem ritkán a túlterhelés rovására önti az ismereteket ifjúságunk fejébe; csak a gyakorlati élet postulatumai, a társadalmi műveltség mezején találkozunk parlagos hajtásokkal. T. K. I Az ember nemcsak szellemi munkásságra, nemcsak kontemplációra születt. Az embernek, ha életének kormányát maga akarja vezetni, elhívásához szükséges ismeretei mellett, mindouekelőtt helyes életfilozófiával, ön- és emberismerettel, társadalmi routinnal és körülményeit felismerni tudó alkalmazkodási képességgel kell birnia; főleg pedig becsületérzéssel, melynek magvát a lelki neveltség adta emóciók kapcsán magával viszi az életbe, hogy itt támasz nélkül álló individuálitása kiarányuljon a megpróbáltatás tisztító tüzeiben s váljék jellemmé, becsületté, mert a nagy világ zajában fejlődik az igazi karakter. Vallás, értelem és becsületérzés az a három gyám, melyek az önnemesítés irányát megvédik az élet harcában; az a három alapgyökér, melyből a fiatal fa életnedűjét szívja. Ezek harmonikus egyesüléséből hajt ki az erkölcsi lelkiismeretesség nehánts-virága.

Mindama dolgok kivitelének ereje pedig, melyek hitet, tudást és karaktert föltételeznek, az erkölcsi akarat, mint a jellem alapeleme, mint az egyéni önállóság klasszikus földje — és a tetterő, mely künt az életben egy bizonyos poziciót elfoglalni, abban megerősödni, szervezni, tudásával tovább haladni s e pozíció határait tágítani igyekszik. Ennek a három belső alapnak gyümölcse és koronája tehát csak az életben és csak az élet által erősödhet meg; irányát belülről, táplálékát pedig kívülről kapja: gyakorlat által. Ma azonban ifjúságunk könyvből tanul mindent, gyakorlatból semmit; már pedig jövőndő működési terébe, a társadalmi életbe való helyes beilleszkedést elméletből, illemlönyvből megtanulni nem lehet. Reálizálni kell tehát az eszmét való életből merített példákkal; egy színpadi hősnek látása más hatással van rám, mint a ennek regénybeli megrajzolása; egy

szent életű férfiúnak időnkint elleshető magatartása mélyebb nyomokat hagy bennem, hogy ne mondjam, *signum indelebile*-t vés az én lelkütembe, mint valamely szent élettörténetének puszta olvastatása. A martýrok sorsa iránt soha sem lesz oly felemelő részvéttel az az ifjú, mint a mikor elvágott ujjá feletti fájdalmában sirva panaszkodván, azoknak a martýroknak jaj nélkül türt, ezernyi kinjaira hívjuk fel figyelmét. Az ifjú annak olvasásakor, hogy egy lánglelkű férfiú szónoklata képes 40000 embert kaszába és legyverbe állítani, még fogalma sincs a beszéd varázshatalma felől, míg nem hallja egy hasonló kaliberű szónok szövegét. Az évi szokásos prédikációk sorában miért legnehezebb, miért legkevesébb hatásos az Úrnapi? Mert dogmatikns, elvont, természetfölötti, véges értelmünkkel föl nem érhető és titkos kijelentéseket tartalmaz. És végül a közelmúlt egy frappans példáját említem még meg; most történt a szentgyakorlatok alkalmával. A tudós prédikátor éppen a halálról beszélt; megkapó, szinte megrázó plaszticitással domborította ki témája borzalmait; püspök urunk, ki éppen ama délután jött körünkbe, imígyen szólt az ifjúsághoz: „Épen a növeldéből jöttem, midőn a szegleten egy temetéssel találkoztam. Ki tudja, kit fognak közülünk legelőbb kikísérni a szentgyakorlatok után .“? S ez az egyszerű, hogy ne mondjam, öltetszerűen útjába került, szomorú életkép jóval közelebb hozta, hamarább megbarátkoztatta ifjúságunkat a halál gondolatával, mint talán a tudós szentbeszéd. Példák tehát T. K. a való élethől, a való életben való forgás autopsiája útján, melyekben erkölctisztaság, önmegtagadás, alázatosság Isten, s méltóság emberek előtt, szívjószág, jótétemény azoknál, kiknek adatott, hogy a socialis bajok halma süllyedjen inkább, mint domborodjék; férfias hősiesség, jellemzilárdság a kísértések ösvényén, értelemérettség, elvbűség, derék tetterő, szerénységgel összekötött kitartás a nemes és magas célok felé való törekvésben, állhatatosság a veszélyben, békétűrés a szenvedésekben, szóval melyekben a valódi lélek nemességének minden oldala visszatükröződik, legjobban fölkeltek az ifjú lelkesedést, vagy ha már megvan, táplálékot és irányt adnak.

Es mindezt még a deákkorban, mert az emberi szív virágzó korában legnyíltabb s legfogékonyabb mindezek, mint

az iránt, mi a kedélyt nemesíti, az élet terhét könnyíti, jobbá és széppé teszi.

Tehát az ifjúságot következetesen nem elzárni, hanem alkalmat kell nyújtani, hogy kint a való életben mozogjon, lásson, tapasztaljon okulni, de kellő időben és határok közt felügyelettel és irányító vezetéssel, mert egy-egy eliesett életnyilvánulás a pszichológiai vizsgálódás leghálásabb mediuma, mert nemmivel sem ér fel, a mit saját tapasztalata megértelt. Be kell vezetni az iskolai évek foka szerint a társadalomba, melyben, a melynek s a melyhez alkalmazkodva élni természetes rendeltetése és a mely megadja voltaképen értelmi kiművelődését is. — Ma azonban ifjúságunknak, — s itt főképp, azoknak a középiskoláinknak növendékeit értem, melyeknek $\frac{2}{3}$ -ad kontingensét a föld népe gyermekei szolgáltatják, társadalmi műveltsége kritikán alúl áll 8 éven belül. Nagy, nem ritkán javarészüket bentlakásokban él, melyeknek bázisabályai a középiskolai törvények szellemében vannak megírva s megcsúsz az a furcsa tény, hogy a házilag vétő s már házilag megbüntetett ifjú vétsége befolyásolja iskolai viseletének minősítését; pedig bány szülő fenyegeti meg otthon gyermekét a házi excessus miatt, de azért iskolai viselete kifogástalan. Így aztán nem csoda, nem is lehet másképpen, mint hogy a bentlakások vezetői otthon is első sorban tanárok; nem nevelők, hanem fegyelmezők, nem szülőhelyettesek, hanem rendőrök. Nyolc év után pedig, megnyilvánul előtte a nagy világ, melyben felolvasott törvények többé már nem kötelezik és nem korlátozzák, tanácstalanul önsorsára hagyatva kell élnie: az a románc, mely külbehatásoktól eddig védte, melyet általános műveltség címén a lelki neveltség és szellemi tudás adtak rája, csakhamar kopni kezd, mert hiányzik az erő, a társas élet tapasztalatának ereje, mely azokat megrögzíteni hivatott, a társadalom összes csatornáit, melyeket eddig mesterségesen elzártunk, egyszerre átszakítva törnek elő s az újság ingerétől szomjas ifjú mobon élvezni fertőző miazmákkal teli cseppeit, mert hiányzik a szennyos ár desztilláló szűrője, a tapasztalás. A templom nem vonzza, beáll a hitbeli apátia, mely megöl benne minden lelkiismeretet; munkája kiállhatatlan teherként nehezül vállaikra; felejtetheti, hisz óráról-órára készülés gyötrelmei nem szaggatják meg, ha ugyan ráér, éjjeli álmait; szabadsága

érzékeinek uralma alá kerül; az akaratörő még mindig szunnyadó emócióit az ingerek folyama végkép elsodorja; elűjárótól fél, tanárait kerüli, szülői iránt csak pénzpumpoló levélben érdeklődik. Idegrendszere lázban ég, újabb és újabb gyönyör után eped; testileg skeletomia, lelkileg magasabb értelmi funkció végzésére képtelenné lesz s míg társai, — kiket talán a művelt szülői ház vagy kedvezőbb iskola rendszer nevelt, — utolérhetetlen messze vitorláznak már az élet tengerén: ő, a nagy reményű ifjú, kinek szellemi fölénye mellett iskolatársai luntettek, tanárai becézgettek, kénytelen leendő egy municipális asyllum nedves cellájában és gymnasiumi morzsákkal tengetni lelkének és testének pusztulásra érett roncsait. Proletár lesz, kommunista vagy szocialista-vezé-Sokrates-féle kétlábú tollatlan állat, fehér rabszolga, mely mindenre vállalkozik.

Sajnos T. K. pár év megfigyelései arról győzték meg, hogy azok az iljak, kiket a legszebb remény szárnyain hocsátottunk világgá, a szám jelentékeny hányadában már egye, temi éveik elején züllésnek indultak vagy annyira visszaestek, hogy az utánpótlás alig-alig sikerült. És hogy állunk azokkal, kiket véletlen szerencse visszatartott? Társadalmi otthonlét nélkül azok sem boldogok; zárkóztak, mordoki kényszerförlépésük mesterkelt, társalgásuk maniros, baráz beszédük naiv és korlátolt körű; szörnyen feszélyezi a nálánál többnek látszó egyénnel való együttlét, a női kör, a kécsók stb. szóval egész megjelenésük inkább a komikus vergődés symptomáit mutatja. Ez a mily kedves mentség lehet egy zárdai neveltségű lánynál, de az ifjúnál gúnyra nyújt bőséges alkalmat, melynek töreit látatlanul is érzi s mely igen könnyen a misanthrópia karjaiba kergeti. Társadalmi műveltség nélkül azok a humanitaris intézmények, melyeknek jótkony melegét az egész föld emberisége élvezi, sobase nyertek volna incarnatus alakot, mert ily célra vergáló mozgalmat és biztos sikerrel csak egy társadalmilag qualificált indíthat meg, szóval, nincs az a közpálya, mely ne lépne fel a társadalmi műveltség fokozódó igényével. De mindannyi között a nevelői, főleg pedig a papi pálya követel legtöbbet, mert a kettő dolgozik a legtöbb emberismerettel, melyet gyakorlati élet ismerete nélkül megszerezni, alkalmazni, tudni lehetetlenség.

A társadalmi megszokottság nyesi le subjektív természetünk vad hajlásait, kiüli beteges fölényünk gyarláságának csiráit s megtanít arra, hogy a tudákos öntettség pózai csak árta'munkra lehetnek. Tapasztalat szerint pedig szegényebb sorú szülők gyermekét vonzza leginkább e két pálya. A szülői tűzhely mellől nem hozhat, iskoláinkban nem kaphat, a theológián ilyenre gondolni is vakmerőség: nagyon nehéz hát egyenesen önálló és egész embert igénylő jogkörbe jutva vezetni, oktatni, nevelni, meggyőzni és istenes életre kalauzolni a hívő sereget ember- és önismeret s alkalmazkodni tudás teljes hiányában, mert hiányzik a kellő progymnasma. Egy céltudatos politikus miért keresi fel falúról-falúra választó népét? Hogy megismerje jellemét, vágyát, viszonyait és nyomorát. Miért száll le lapba való dikciók piederstáljáról? Mert a népnek csak a szája ize szerint való beszéd tetszik, csak azt érti meg s a hogy érti, úgy is honorálja. Egy hivatása magasztalán álló püspök miért keresi fel megyéje más és más pontjain lakó hiveit? Utazásból vagy hatalmi jelvényeinek csillogtatása végett? Nem. Hogy segélyadásra több alkalma nyiljék? Aligha. Hogy apostoli példát adjon Krisztusban testvéreinek? Lehet. Azért, hogy ott a gyónószékben, a nép őszinte lelki világából olvashasson s az összesből nyert impressziók alapján megalkossa egy céltudatos, egy biztos sikerre vezető egyházkormányzati munkaprogramnak tiszta képét. Mert lelket vizsgál, embert ismer. Ha tehát ezt a tagozott, romlott, bomlott társadalmat a magunk szellemében regenerálni akarjuk, a minthogy kell is, midőn már a politikai programnak is feltűnően hangoztatott pontja lett a vallásosság intensívebb ápolásának kérdése: adjunk társadalmi qualificatiót első sorban a papuak, kinek legtöbb tere, legtöbb alkalma nyilik, leghálásabb és legszebb feladata lehet és lesz abban közremunkálni, hogy az értelmiség újra egészséges, a nép újra erős legyen. De gondoskodjunk segítő kezekről is, kezdjük a munkát alúlról, vezessük be már most kellő mértékben, indítsuk el itjúságunkat már most társadalmi hivatásának nagy útjára.

Nem hazug becs tehát, nem képzelt érték az a fontoság, melyet én a társadalmi műveltségnek imponálok.

Nem lévén azonban mandatumom, hogy sythematikus tervezettel álljak elé, csak általánosság keretében mozogva

jelölöm meg azokat a szempontokat, melyeket a semmivel vagy csak felszínes műveltséggel bíró ifjúságunk érdekében célhoz vezetőknek tartok. Első sorban alapos revízió alá vendő fegyelmi szabályzatunk; életkor szerint kategoriákba sorozandó a tilaloin foka s az ennek kapcsán beálló büntetés milyensége, mert az valóban absurdum, hogy mai demokratikus külsőjű, voltaképp despotikus irányt szolgáló szabályzatunk értelmében a 9—10 éves gyerek s a 18—20 éves ifjú egy fegyelmi kalap alá vonassék. Társas kirándulások rendeztesenek alsó és felső osztályok szerint, azok az örök-szép természet tanulmányozására, társasjátékokkal szülék és rokonok s az ifjúság barátjainak bevonásával; ezek pedig határozottan megjelölt céllal küzeli városokba, egybekötve szavallattal, énekekkel, alkalmi felolvasással, hogy a frissen percipiált ismeretek értékelt formában vésődjenek be fiatal memoriája fogékony talajába. Egy ily kiránduláson azzal, hogy a közönség szíve áldozatkészséggel siet az ifjúság támogatására, hely-, nép és emberismeretre tett szert; kicsinyes egoismusából veszt, philanthropikus érzelmei megokasodnak, lát, hall és tapasztal, megismeri egy kis város mozaik társadalmát, melyek aztán 8 év elteltével összerakva mélységes fundamentumát alkotják meg jövőendő elhivatása épületének. Legyen az ifjúságnak állandó színháza; talán előadásait kisérő aesthetikai fejtegetésekkel, melyeket nem tanára tart, hanem önképzőköri elbírálás után maga az ifjú.

Nincs eszköz a világon, mely jobban szolgálhatná az emberiség ethikai és társadalmi célját, mint a színpad, melynek „életet jelentő deszka“ elnevezése legkevesebbé mondható frázisnak. Am ez a színpad ne lásson csak főszereplőket, ne legyen hermetice kizárva az emberré levés conditio sine qua non-ja a nő, mert a színpadra vitt élet típusaiuk erényei, botlásai nem kizárólagos férfi-tulajdonságok, mert arra az ifjura kint a nagy társadalomban családalapítás munkája vár, mert Rómaiuk alapító népe tisztos mód híján bűnnel szerzett magának nőt, hogy az állami lét bázisát megvethesse. És az az ifjú megismerkedik egy lánynyal, meg kettővel, bárommal s ártatlan kulisszai tracscsokkal töltik ki a próba pauzáit; majd bemutatkozik a római censor székében ülő mamának is, megtetszik a szerény ifjú, meg-hívják ebédre, uzsonnára, s így bővül aztán gyakorlati

világnézete és öntudatlanul szerzi meg azokat a tényezőket, és társadalmi illem külső formáit, melyek őt majdan társadalmi állásának művelt betöltésére képesítik; nem fog ájultan futni a nő elől, ha választani kell, hogy titokban aztán annál nagyobb bátorsággal vesse magát a fesztelen gyönyör karjaiba, nyakába ngrani hagyjon, magára varrasson egy ismeretlen multú, de mézes-mázos merészségével imponáló lányt, s vele sirig tartó boldogtalansággal behomályosítsa családi szentélyét.

Azt szokta mondani T. K. a túlóvatos, a finom paedagógus felfogás, hogy a színház két hétre visszaveti komoly tanulmányában az ifjúságot. Szerintem sokkal jobb két hétre, mint három hónapra; sokkal jobb kéthétre, mint tisztes találkozás hiányában egész éven át utcáról-utára, hogy ne mondjam habzóajakkal üldözni a leányiskolák növendékeit.

Rendezzünk hangversenyt záros határidőre szóló táncos szórakozással kapcsolatban. Nem tudom osztani azt a nézetet, hogy a tánc, a lány kezének fogása, a lány derekának átkarolása generikus hajlamok felgyújtója lenne. Alig van ember, ki egyszer életében táncra ne perdült volna s kötve hiszem, hogy ily animalis gondolatokat emlegetni tudna. Nem ölelés az, csak előírt formula, hogy táncolni lebessen, sőt annak az ifjúnak physisai ideje since ily gondolatok felköltésére, sokkal inkább leköti elméjét az a figyelem, hogy a lányt magához ne szorítsa, hogy lábát meg ne tapossa, hogy item szerint lejtessen, hogy mit teeljen tánc közt felvetett kérdéseire. Sőt az ily érintkezést épen az esetleges gerjedelmek oly passive levezető sodronyának tekintem, mint a minő pl. lányoknál a bábjáték.

De T. K. ! föltéve, hogy elmondott érveim sántikálnak, az ifjúság táncos szórakozásai fölöslegesek, méltányos-e, igazságos-e az az eljárás, hogy az ifjúság egy része részt vett mégis a szülői akarat alapján, melynek fogylmi rendelkezéseink nem praesjudikálnak s részt vesz rendszeren a módosabb körű ifjú, míg a szegényebb, a vidékisége miatt bentlakásra utalt ifjú kizárják ebből az iskolai rendelkezések? Hát a testület, a bentlakónak előljárói nem szülőhelyettesek s ha akarják a szülők, azok helyettesei nem akaratják épen azon jognál fogva s ha igen, megállhat akkor letiltó intézkedésünk? Ju-

sticia képe előtt? Mire való akkor az olyas intézkedés, melynek hatálya senkit sem érinthet.

Végül ragadjunk meg minden alkalmat, hogy az ifjúsággal minél többet érintkezhessünk; a gyakori együttlét bizalmat ébreszt, a bizalmas együttlét pedig az őszinteség fokozása. Szóval követendő motiónk: évenként egy-két szórakoztatás és annak tiltása, mi mindenha tilos lesz. Arról nem is szólok, hogy a társadalmi rutin hiánya mennyire bátráltathatja ifjaink közéleti karrierjét. És mindezek dacára T. Kongr.! ez idő szerint nem sürgetem a hangoztatott és felsorolt módozatok ezidei napirendre tűzését, hanem kérem a képviselt testületek egyetemet, hogy következő javaslatomat indokainál fogva elfogadni kegyeskedjék:

Az erd. r. kath. Státus joghatósága alá tartozó középiskolai tanártestületek képviselőinek Udvarhelyen tartott VII. kongresszusa elismeri az ifjúság társadalmi műveltségének kezdetleges voltát, el az ennek megvilágítására fölhozott érvek őszinte igazságát és kiváló fontosságánál fogva nagy és rendszeres súlyt belyez a kérdés intenzívebb felkarolására, de tekintettel főtanhatóságunk nagyérdemű egyházi fejének a veszedelmesen megcsappant hitéleti buzgalom föllendítését célzó minden jót ígérő actiójára, ideiglenesen a kérdést elődázni respectíve a keresztlény alapokra épített társadalmi renaissance keretében és szellemében óhajtja megvalósítani.

Embery Árpád.

A historiai hatás ma és a multban.

M. T. Kongresszus!

Szorgosan folyik a tantervi revízió munkája közoktatási tanácsunk cséplő műhelyében; sok becses anyag került be a tanári körök termékeny szérűjéről; meghányták-vetették a történelmi oktatás sorsát is; tanulságos viták zajlottak le a fölött, vajon mint különálló egész, vagy mint a világesemények középpontja taníttatnék nemzeti historiánk. Abban mindnyájan megegyeztek, hogy a tanítás célja: megismerni a jelen kor intézményeit, politikai, társadalmi, nemzetgazdasági alkotásait a mult századok történeti levezetésében, azaz megismerni tudni a kort, melyben él az ifjú, tehát hogy az életre tanítson. De bámulatos egyöntetiséggel agyonhallgatták történettanításunk szellemének lelkünkre gyakorolható impresszióit; azt a mélységes lélektani hatást, mely nem a megértésben, hanem az átérzésben nyilvánkozik meg; mely delejfolyamként átjárja összes érzelmi világunkat, mely egy pillanatra bámulatba ejt, csodálatban ringat a kezdődik a tudás, mert örökszerű mondásként minden tudás kezdete a csodálat és forrong a lelkesedés, a cselekvésre indító elhatározás heve a lekötött indulatoknak csak percekig erős karmaiban, mint vulkánok feléledt méhében a tüzes láva-ár, hogy kitörjön, hasson, alkosson, cselekedjék.

Agyonhallgatták következetesen a történettanulás effektusainak közéleti fontosságát és szükségét; pedig kint az életben beteges nyikorgással működnek a historiai lelkesedés, a lelkesültség motorai, melyeket kizárólagos jog szerint csak a hatásos történettanítás kerekerei forgathatnak. Nincs történeti közszellem, mely megvédné nemzeti eszményeinket az utilitárius áramlatok sorvadást hozó viharában; a nemzeti érzés geniusa vegetál, történeti muzeumokban hevernek a harsonák; alig akad, a ki megtűjja, ki fölköltse a mesterségesen elalélt nemzetet mélyen szunyadó álmából, a ki a nemzeti lélek második tüzes ébresztője lehessen, — hiányzik a történettanítás retorikája.

Ennek a nemzeti hanyatlásnak egyik oka szerintem tanári szakrendszerünkben rejlik. A 83-ban megalkotott közoktatási törvény óta honi historiánk lelkesítő erejét csak ha-

zafias képviselők retorikai értéktől ékes beszédeiből, ritkán színpadra került történeti drámák látásából merítettük, s ma meglévő historiai érzékünk melegét is apáinktól szívtuk el, kiket 83 előtt professzorok oktattak ki a nemzeti elnyomás korszakában — zárt ajtók mellett. Kik tanították 83 előtt a magyar históriát? Kiket temperamentumos érzésük vonzott és édesgetett feléje s a retorikai rátermettségnek organikus előnyei akkor őket abban a festületben mintegy praedestináltak. Szabó Károlynak tudtomra nem volt tanári oklevele s mégis midőn a székekelyekről szóló publikumát megkezdte, hogy a székekelyek a bunok ivadékai, senki sem tagadhatja el, annál kevésbé Hunfalvy, oly meggyőző szónoki tüzzel s a történeti stimulus oly intensiv fölkorbácsolásával hatott, hogy a tradicionális elmélet zászlóalját azonnal összetoborzhatta. Míg a mai szakrendszer tudósa előbb felüti Anonymust, Kézait és a többit s miután rabulistikus okoskodásaival rendre agyonütötte s különösen Kézai Simont, mert udvari káplán volt, tehát katolikus, kislitti, hogy a székekelyek a XI. v. XIII. századbeli letelepült batárörök voltak .

Magyarország biboros hercegprimásának soha nem volt tanári oklevele, s mégis annak s majdnem félszázados történeti tanításnak nyoma meglátszik tanítványain s az iskolába visszaszálló emlékezet hatásai mozgatóják közéleti szereplésük rugóit. Az az egyszerű civil professzor, kit 83 előtt csak a sujtásos magyar attila és az ez alatt hazafiasan dobogó szív képesített a történet tanítására, beleönti nemzeti lelkesedésének összes torrását a fiatalságba, mely áldja már életében s megragad minden kínálkozó alkalmat, hogy személyesen rójja le háláját magyarrá nevelt lelkitletének tudós copt nélkül dolgozó apostola iránt? Kérdem, szakképzett embereink közül hányan dicsekedhetnek az eredményes tanítás hálájának ily spontán olismerésével?

A mult évben halt el a piarista rendnek tudós tanára ; valóban zálogát adta örök szeretettel koszorúzott emlékének, s lelkem ma is lángadozva ég, ha rá gondolok e férfi történeti óráira, kit pusztán egyéni képesítései tettek historiae professzorrá ; ki nekivetkezve, szemléltető eszközök hijjában tintatartóval, krétával és szivacsccsal helyettesítette a küzdő feleket, a hőst, a csatatér, s beszélt, oly elragadó ékesszólással, a szivrehatás oly erős fegyverével, hogy arasznyival magasab-

bakká lettünk a padokban, mert hazafias igék dagasztották keblünket. Áldottam életében, legyen áldott porladozó csontja ott a kolozsvári temető sírhantjai között is, mert boldoguk érzem magam, hogy tanítványai között lehettem. T. K! Jól esik bevallanom, hogy a mi hazafias érzés volt és van bennem, az ő tanításának gyümölcse, s nem átalloim bevallani, hogy egyedül a középiskola az, mely érzésünk irányának és tudásunk körének alapját megvetheti. A mondottak alapján előáll történettanításunk hatástalanságának második oka: közoktatásunk rendszerében előírt s a szakzszerűséggel buzgón teljesített anyagkezelési mód, a szertelen analizálás, a túlzó pragmatizmus vesszőparipájának üzése. Így lesz aztán a történettanítás az értelemnek s nem egyúttal a meggyőzésnek, a rábirásnak, a lelkesítésnek tudománya is.

Tehát nem a tanárok egyéniségében keresendő az ok, hanem az oktroyált rendszer hibás megszerkesztésében. A nagy anyag, a kevés óraszám és (pl. a 8-ban) rövid idő miatt alig tudnak hozzá jutni egy oly rövidke alkalomhoz, melyben az ismeretek száraz és rideg közlése mellett szívhez szóló, lelket hangoló előadást is produkálhassanak. A mai rendszer mellett tudós anatómusok kezében van történettanításunk munkája, kik finom elmeállal bajszál pontosságú kronológiával, pedans mélyrehatással boncolgatják a historiai nemzettest legkisebb porcikáját is, fölőse aprólékossággal kivesszik századok érzéseinek megvilágítása végett a szív kamráinak véredényeit s midőn a szétszedett tanulságok összehatásait akarják élvezni hallgatóik, kongó ürességű, most érzéketlen és fogékonytalanul álland a szív, mert hiányzik benne a vér, a sejt, mely befogadja, feldolgozza és áthasonítja e hatások elixircseppjeit s közvetítse a cselekvésre hajló idegszálak mindenikébe. Ma történést nevel a historia s nem polgárt, nem hazafit; logikailag megindokolt ismeret-halmazsal butorozza be a felső contignációt, hogy földszintjén az a rejtett zúg, a szív, annál keservesebben zokogjon fel mostoha elszigeteltségében. A mohácsi csata felett, mely egészében oly színgazdag, epizódjaiban oly megragadó és gyászos végében oly megható, a hazafias okulásnak, és nemzeties érzések fölkeltesének soha be nem duguló forrása lett, hirtelen surran át, mint telivér beamteri fölfogás március 15-ike fölött, hogy annál több időt szentelien a mohácsi vész után

való állapotok okainak untatásig fűzött kutatására. Ma alkotmányjogi derivációkat tanul az ifjú s nem nemzeti történelmet s praeparációja önkénytelenül is egyetemünk magyar jogtörténeti kurzusának, hogy édes keveset vagy éppen semmit se kelijen tanulnia, ha már odakerült. Már pedig a középiskola feladata nem a szakképzés, az aprólékos pragmatikai okfejtés, hanem az általános műveltség; azoknak a nagy történelmi momentumoknak, azoknak a világnézetüket egészen transformáló historiai képeknek rhetorikai megrajzolása, melyekből a nemzeties érzésünknek megihletett tápanyagát meríthetjük.

Egy másik ok tankönyveink száraz stíljában keresendő. A végletek itt is találkoznak; a frázisok könyve mesél és nem történelmet ad; de helylyel-közzel és kellő ponton betoldott szépmondás üdítő csepp arra az ifjúra nézve, mely enyhíti benne a rideg okoskodás szomját s feledteti a vérmezők borzalmait.

Ki ne tudna ma is lelkesülni Somhegyinek arra a nébány sorára, melylyel a perzsák ellen való védőcsaták történetét bevezette?

És mit mondjak a nemzeti tradíciók leszorításáról, mely csak egy oly nép kebelében történhetik meg, mely fogékonytárságot a multak iránt a bagyománynak, mint közérzületi összforrásnak szívós megoltalmazásában, már-már resistáló képességét elvesztette. A krónikai száraz adat költői ruházatot ölt, a meséből lassankint tény szövődik s a kierőszakolt historiai tény a néphit formáját ölti magára, mondja egy kultur történész.

A történetírás terén is felburjánzott a kalmárkodó tudós szellem, történelmet írnak pénzért és akadémiai pénzen, mely humbugnak nevezi honfoglalásukat, mely megtagadja állami életünk altáját, Arpád vezér létezését, mely nyegle szatírának gorombafokával csipkedi meg azt, ki nemzeti tradícióink ezeréves hitében vetett bizodalommal, meg nem vásárolható meggyőződéssel és saját zsebére megindul a magyar nemzet hőlesőjének felkutatására. És végül, hogy többet ne említsek, történettanításunk hatástalanságának hathatós gátja az efemer politika. Sajnos, ma nálunk a politika vezeti és csinálja a történelmet, s nem a történelem a politikát. Szándékosan és mélyebben rejlő ok nélkül tépdésik össze nemzeti ideálja-

ink dúslombú gallyait; nem a közérzület szabja meg nemzeti ünnepeinket, hanem az a mindenható bürokrácia, mely tétre is itt maradó madár opportunismusával történeti tény-másításra is vállalkozik, holott körültekintő állambölcséleti felfogás mellett könnyen és sérelem nélkül s a célba vett érzelmi tendenciáknak fokozásával is megoldható lenne a kérdés.

Igy halnak meg napok hivatalból, hogy a nemzet szívében tovább élve s a revanche gondolatától megizmosodva rövid időn számon kérjék hazafiás örökségük osztályperében a dédelgetett féltestvér születési bizonyítványát; így támadnak nemzeti ünnepek, melyek lelkesültség tekintetében mai történettanításunk hatástalanságának legpregnansabb bizonyítékai. Már pedig — mondja Hummer — az ideák organikus működését az emberiség történetéből ismerhetjük meg; a történettanítás csak akkor felelhet meg feladatának, ha ily irányban működik, mely az igazságon alapszik; az igaz pedig csak az a produktum lehet, melyet az eszmék mutathatnak elő. Valóban ez egyszer nem irigylem történettanáraink dilemmatikus helyzetét; töprengésük kinosabb lehet, mint Hamleté; vagy opponálniok kell a rondélet kötelező intenciójának, vagy feledni történettudási meggyőződésüket, desavualni eddigi tanításuk igazságát s logikai hálványokkal, hamis ideákkal benépesíteni a már helyes irányba terelt ifjúnak mindenre fogékony lelkét. Ezek azok, M. T. K. 1 melyek jobbára újját szegik nemzeti históriánk közéleti hatásának; de konkrét javaslattal nem állók elő, intézzék egymás közt, kik jobban értik és érzik, jobban tudják, mert arra hivatottak is.

Én csak arra kérem, hogy szíveleljék meg a laikus hazafi elmefuttatásának indokait, mert bizony-bizony mondom, közel van az az időpont, ha így haladunk, melyben a század vége lábra kapott, földön járó és nemzetközi szellem hazafiás érzésünknek, gondolkodásunknak és cselekvésünknek ezeréves múltú vívmányait megfojtani készül.

Csak Istentünkbe vetett őszinte hit, s a tiszta nemzeties érzés boldogít.

A nemzet és a hit,
Mig hitves társak itt,
E hon, — ha úzi vész,
Bátran szemébe néz.

Embery Arpád,

A természetrajz tanításához a középiskolában.

Tisztelt Kongresszus! Alig férhet kétség azon telfogás igazságához, hogy a mai korban, ha a tudományok haladását mérlegeljük, a természettudományokat kell első helyen említenünk, melyekhez nevezetes felfedezések tűződnek. Ma a természettudományok a legszorosabb kapcsolatban vannak földi életünkkel s vívmányaik elengedhellen feltételei az emberies életnek s általános kezd lenni az a nézet, hogy a mely nemzet legtöbbre viszi a természettudományokban, az megfogja előzni a többi nemzeteket, mert a természettudományokhoz van költve s azoktól feltételezve a haladás.

„A legujabb tanításterv is kiváló fontosságot tulajdonít a természettudományok oktatásának, de elismeri azt, hogy *tiszta exact felfogásunkra, melyben készakarva távol kell tartani a képzelet és okoskodás minden mellékes árnyalatát, a gyöngye ifjú elme képtelen s a mai tanmenet nem adja magát* — a természettudományoknak azon szövedékét, mely az abstractabb tünemények törvényeit alkalmazza a természet összetettebb jelenségeinek magyarázatában; azonban a gymnasium, mint a tudományos előkészítés iskolája, nem is követheti oktatásában maguknak a tudományoknak végleges rendszerességét; feladata az, hogy azon fogalmak és elvek megértését közvetítse, melyek a tudományos tanítás és kutatás alapjául szolgálnak.“

A természetrajz tanítására nézve pedig az van mondva „Tüntesse fel a természet bázartartásának törvényszerűségét és ismertesse meg a tudományos rendszerezés azon módjait is, melyek a természeti tárgyak változatos sokaságát nem csak áttekinthetővé, hanem érthetővé is teszik; de őrizze meg előkészítő jellemét és szigorúan oly részek tűzotes megvilágítására szorítkozzék, melyek az alapfogalmak és módszerek helyes felfogására múlhatatlanul szükségesek. Továbbá mellőzni kell minden oly elméleti tárgyalást, melynek ártértése behatóbb physikai és chemiai tanulmányt kívánna és ki van zárva végre a növendékek értelmi fokánál fogva minden oly tannak és hypothesisnek taglalása, melynek világos belátására a közvetlen szemlélet alá eső adatok nem elégségesek.“

Tekintettel arra T. Kongresszus, hogy több ízben hal-

lottam és olvastam azon vádat, hogy a leíró természettudomány az ifjúságot a materialismus felé tereli, dacára annak, hogy határozottan körvonalazott utasításokkal állunk szemben: célom hogy b. türelmüket rövid időre igénybe véve kimutassam, hogy tényleg mily részek szolgáltattak alapot arra, hogy ezen tárgy és annak tanítói iránt a vallás-erkölcsi irány barátai bizalmatlansággal viselteszenek s tekintve a bizalmatlanságnak egyes esetekben jogos voltát, kimutassam azt, hogy milyen eljárással lehet odahatni, hogy vallás-erkölcsi szempontból ezen tantárgy is a többiek sorában a tudományos előkészítés úttörője legyen.

Tisztelt Kongresszus! Két fejezetet találok a leíró természettudományban, melyek közül az egyiknél a tanterv részletes utasításait nem tartom elegendőknek, a másiknál pedig úgy vélem, hogy a tankönyvírók nem alkalmazkodnak a tanítás tervéhez — illetőleg az utasításokhoz. Ez a körülmény az oka annak, hogy a tanítás nem mutat egyöntetűséget s ha a tanár a tudományos felfedezéseket s az azok alapjául felállított hypothesiseket, melyek inkább metafizikaiak mint természettörténetiek, exact tudomány gyanánt tanítja, ez paedagogiai tekintetben káros következményekkel járhat.

A hivatkozott fejezetek egyike a föld történelme a gymnasium IV. és a reáliskola VII. osztályában kapcsolatosan az ásvány-földtannal, a másik pedig a fajkeletkezés elmélete — vagyis a Darwinismus.

A föld történelméről az Utasítások ezt mondják: „Földünk rétegeiben a lerakódások azt mutatják, hogy a földnek multja is van. E múlt a jelen korból kiindulva egyedül úgy jellemezendő, hogy az egyes korokban a növények és állatok, melyek most vannak, nem voltak mindig, s hogy a mélyebb rétegekben olyan növényi és állati maradványokat találunk, melyeknek most már nem élnek.“

Ezen fejezet tárgyalása nagy figyelmet igényel különösen a gymnasium IV. osztályában, hol a chemia elemeinek s a számos természeti tárgynak megismerése amúgy is rendkívüli szorgalmat követel; de az alig felmutatható kellő eredményt tekintve, tanítása részben meddő foglalkozás is, mert tudományos technikus terminusokat tanít akkor, a midőn az állatok rendszertanáról és a nomenclaturáról alig van fogalma a növendéknek, mert rendszeres leíró állattant és növénytant nem tanult.

De mai beosztásában nem való a tanulóknak azért sem, mert bajlamot nevel a képzelődésre, okoskodásra, mivel csaknem egy időben tanulja a bibliából a világ teremtését a növendék. Már pedig ezen tant a bibliától elkülöníteni a középiskolában nem helyes eljárás.*) „Tény az, hogy a tudomány is elismerte azt, hogy a föld teremtési alakításának a szentírásban foglalt főmomentumai az ő vivmányainak alapját képezik. Linné, Cuvier koruk legnagyobb természetbuvárai valának, kik tudományos kutatásaik eredményeit a bibliaival összehangzásba hozni törekedtek és ragaszkodtak a dogmához, mely szerint az állat- és növényvilág Istennek közvetlen teremtményei és Ampère szerint a sorrend, melyben a szerves lények előtűnnek, egészen a 6 napi munka sorrendje, melyet a Genesis előad.“

Nem lehet célom T. Kongresszus, hogy ez alkalommal azt fejtegessem, hogy minő viszonyban áll a Mózesi kosmogonia a tudomány eredményeivel és különösen a geológiával. Kiváló egyházi írók a teremtés napjait a tudományos korszakokkal összehasonlították és ezen összehasonlítás eredményekép ugyanazt vallják, a mit a tudomány is tanít, hogy t. i. „ha végig tekintünk az üledékes lerakódások hosszú sorozatán, lehetetlen, hogy fel ne tűnjék, hogy a legalsóbb rétegekben csak igen egyszerű szerves lények maradványai vannak eltemetve és hogy minél magasabbra emelkedünk, annál tökéletesebb és a jelenkoréhoz annál hasonlóbb fauna és flora következik; míg végre a legfelsőbb és ennél fogva a legfiatalabb rétegekben a jelenkor nyomai láthatók, vagyis a teremtető korszakok általános törvénye egy látszik az volt, hogy a földi élőlények szervezetük megfordított arányában követék egymást.“

A tudomány, igaz, a teremtés problémáját ma a tudós számára nem megoldhatatlan — de el sem is gondolhatónak tekinti, mert a tudomány ma csak fejlődésről szól; a világnak, a földnek és a föld egyes valóinak egyszerűbb alakból való fokenkénti keletkezéséről; de a haladó tudomány bármennyire igyekszik is emancipálni magát a vallás tanaitól, tény az, hogy a geológiai észleletek magyarázatára a bibliai tanokban való hit mindig nagy befolyással volt és ezen befolyás alól a tudomány a legújabb időkig nem volt

* Hettinger: A kereszténység védelme.

képes magátemáncipálni, mert csakis a 17-ik században kezdtek a bibliától függetlenül megítélni a földtani jelenségeket.

Ezek után T. Kongresszus! helyes paedagogiai és didaktikai eljárásnak azt tartom, hogy a tanár rövid áttekintésben a teremtés napjait a tudományos korszakokkal hasonlítsa össze.

Ismertesse meg a tanulókkal azt, hogy a világ teremtését megtanulták a bibliából a vallás tanai szerint s megtanulják most a földtanból úgy, a mint azt a tudomány felderítette; de mivel a bibliai tannak első sorban vallási oktatás a célja s így nagyon általános jellegű, egy néhány sorából felvilágosítást a geologia különféle kérdéseire vonatkozólag nem adhat, mégis mindaz, a mit most elmondunk, igen jól megfér a vallás tanaival. Igaz, hogy ezen eljárás tankönyveinkben nem érvényesül, mert a tudomány a vallást itt egyáltalában nem érinti s nem is áll módunkban a tankönyveket ily alapon szerkeszteni, mert approbaciojukat talán nem nyerhetnők meg; de módunkban áll vallás-erkölcsi szempontból mind azt érvényesíteni a tanításnál, a mi a tudományos fel fogás — s egyáltalán a tudomány álláspontját nem kisebbíti.

A mi a másik fejezetet t. i. a *fajkeletkezés elméletét* vagyis a *Darvinismust* illeti, erre nézve a tanítás tervére s az utasításokra hivatkozva ismételhetem, a mit előbb is mondtam, hogy e tekintetben a tankönyvirók s így esetleg a tanárok sem alkalmazkodnak az utasításokhoz, melyek határozottan előírják azt, hogy „ki van zárva a középiskolából a növendékek értelmi fokánál fogva minden oly tanak és hypothesisnek tárgyalása, melynek világos belátására a közvetlen szemlélet alá eső adatok nem elégségesek.”

Elismerem azt, hogy tankönyveink e tant, eltekintve attól, hogy hybridumok tárgyalásánál a természeti jelenség kapcsán a Darvinismust is megmagyarázzák — külön nem tárgyalják. Nem hagynak el azonban egyetlen alakot sem azok közül, melyeket a szerves világban „átmeneti alak” néven ismer a tudomány s a melyek tisztán a leszármaztatási tan mellett bizonyítanak, mondjuk, hogy annak gerincét képezik. Egy kiváló író ezen alakokat a leszármazási tan legnagyobb keresztjének nevezi s feltalálhatók minden középiskolai állattani tankönyvben. — Készséggel elismerem

azt, hogy a mi gymnasiumunkban használt Roth féle tankönyv legújabb kiadásában a szerző, ki az elhunyt Roth helyett javított, hagyott el belőlük.

Már most tegyük fel T. Kongresszus, hogy ezeket a tanár meg is magyarázza. Mit ért vele? A ki tudományos állattant tanult, igen jól tudja azt, hogy a Darvini teoriája beható összehasonlító bonctani és fejlődéstani tanulmányon alapul. Ha már belevitték tankönyviróink kézikönyveikbe e tant, kérдем, hol nyújt a középiskola kellő ismeretet arra, hogy e tant a tanuló megérthesse? Nem nyújt és nem is szabad nyújtania azért, mert ez már a szaktudomány kerebébe tartozik.

Vajjon nem volna-e célszerűbb arra irányítani tanítói eljárásunkat, hogy a tanítástervtől kitiltzott célt, az előirt ismeretek egy bizonyos — bár csak minimális követelményét biztosíthassuk, a tanulók által elérassuk, mint arra, hogy oly ismereteket nyerjenek, természetesen hiányos alapon, melyekre azért, hogy a tanuló maturs legyen — mondjuk semmi szükség nincsen; de elérhetjük tanításuk által azt, hogy a teremtés nagy művét az ifjú, már a középiskolában materialisztikus alapon fogja föl.

Szeretném hinni T. Kongresszus, hogy Magyarország mindenik középiskolájában a vallásos és erkölcsös nevelés szelleme dominál s mégis aggodalom fog el, ha vajjon nincsenek-e középiskolák, melyekben a nevelők elfordulva a keresztény vallás- és erkölcstantól, Darwin szellemében oktatnak és nevelnek. Mert ha a tanár a teremtés nagy művét materialis alapon fogja fel, szilárd alapon nyugvó erkölcstanról szó sem lehet. Sajnos aggodalmaim alaposak, mert vannak intézetek, melyek értesítőik lapjain Darwin elméletét felvilágosító és magyarázó figyelemztetések nélkül közölték.

„Fantáziával minden nevézségen túl lehet esni, mondja a budapesti egyetem tudós tanára;*) csak hogy ez nem az út, mely a természettudományokban az igazsághoz vezet. Az igazság pedig nem eszményképekkel, hanem tényekkel is számol. Ilyenek még nem állanak oly mértékben rendelkezésünkre, hogy a Darwinismus minden tételét csálbatatlan igazságnak el lehetne fogadni. Addig, míg következtetésekkel dolgozunk, nem csak szabadságában áll, de higgadt ter-

* Mihálkovics 9.

mészetbuvárnak kötelessége is az új tanok ellenében skpticizmussal viseltetni; a mi azonban nem követeli meg azt, hogy az új tanok ellenében visszautasítólag viselkedjünk, sőt ellenkezőleg azokkal foglalkoznunk kell, mert haladás a tudományban egyedül az új irányokkal való foglalkozástól várható.“

A jelen század legkiválóbb zoologusa *Brehm*, kinél az állati életet senki jobban nem figyelte meg, azt mondja: „Bármennyire kielégítő, hogy ne mondjam valószínű is ama tan, a szellemes elmélet jelentőségén túl még nem birt emelkedni; megcáfolhatatlan bizonyítékokat helyes voltára még nem tudtak felhozni. A fajváltozatok változékonyságát be tudjuk bizonyítani, sőt létesíteni is bírjuk; egy ily fajnak más fajjává való alakulását azonban még nem tudták megállapítani. A míg pedig ez nincs megállapítva, addig jogunk van az embert és a majmot külön lénynek tekinteni és egyiknek a másikból való származásában kételkedni. Valami közös felfedezésére, vagy kieszelésére irányzott kísérletek, az ember ősei sorozatainak egybeállítására törekvő vállalkozások nem változtatnak a dolgon semmit, mert az igazi természettudomány nem elégszik meg magyarázatokkal, hanem bizonyítékokat követel, nem hinni, hanem tudni akar.“

Tisztelt Kongresszus! A tudomány tehát nem bizonyította be még azt, hogy az állat- és növényvilág fajai átváltozások útján származtak egymásból; de ha bebizonyítja, ez a keresztény világnézettel nem képezne ellentétet, az ember etikai állását nem fogja aláásni s a vallást is érintetlenül fogja hagyni, mert az átváltozások célirányos vezetésében ugyanazon mindenható szellemet ismerjük fel, kit az élet adójának és fentartójának imádunk.*) Ez a feltételezés uralkodik ma. De éppen azért, mert Darwin a vallás és Isten fogalmát álmokképekből származónak mondja, oly tant, mely Isten létét tagadja, s ez idő szerint a materializmusnak ad tápot, habár szétszórtan is taukönyveinkben benne van, még felvilágosító észrevételekkel sem szabad tanítani már az útastársoknál fogva sem.

Ezek után *T. Kongresszus!* a 2-ik kérdést tekintve indítványom az, hogy az átmeneti alakokat s mindazon, a tankönyvekben itt-ott feltalálható közelkezeléseket, melyek pl. az er-

* Platz B.

szépen amlósók tárgyalásándi azok mai elterjedése s fossil maradványaik lelőhelyeinek felemlítésekor bő tápot nyernek arra, hogy a theoriát dicsőítsék, a tanár különös figyelembe ne részesítse, hanem egyszerűen hagyja ki.

Nem tudom T. Kongresszus, hogy miképpen fog megoldódni a tanterv revisio, de annyi bizonyos, hogy a természetrajznak bármilyen lesz a beosztása, az a felvetett kérdéseket megoldatlanul fogja hagyni. Éppen azért ohajtandó leune oly tankönyveket szerkeszteni, melyek a tudomány elemeit akként tárgyalják, hogy azokban oly tanok, habár szétszórta is, elő ne forduljanak, melyek az ifjoknak könnyen a túlságba bajló materialismusának nyitának tért, hanem inkább az idealismus felé tereljék őket.

Kíváncsinos továbbá, hogy tankönyveinkben az ember emeltessék ki az állatok rendszeréből s az emberről szóló tan, bár az előírott terjedelemben, de úgy legyen szerkesztve, hogy az ember mint a teremtes koronája tűnjék ki. — Ily beosztással akkor, amikor a természetrajz tanításának nem lehet célja a szakismeret nyújtás a középiskolában, elérheti a tanuló műveltségének azt a fokát, melyet megkövetelhet tőle a felsőbb iskola.

Tankönyveink az országos közoktatási tanács approbációja alapján használtatnak; de ugyan ily eljárás alá esnek azon tankönyvek is, melyek a protestánsoknál s a tégyn. conventi tanterv utasításai után készülnek. Ma Buza János sárospataki ev. ref. tanár természetrajzi tankönyvei széles e hazában mindenütt taníttatnak a ref. középiskolákban s így túlán a mi intézeteink részére is lehetne az általam vázolt paedagogiai szempontok figyelembe vétele mellett egy teljesen tudományos alapon álló tankönyvet szerkeszteni az utasítások szemmeltartása mellett.

Tisztelt Kongresszus! Fejtegetéseimnek végére értem. Ujat nem mondtam, mert meg vagyok győződve arról, hogy minden tanárt, ki hivatásának magaslatán áll, ki tudományos készségét nem titogtatni, hanem azt a vallásos és erkölcsi nevelés magasztos elveinek ébrentartásával igyekszik értékesíteni, a fenvázolt szempontok vezettek idáig s kell hogy vezessék ezután is munkájában.

Fejtegetéseimnek célja az volt, miszerint ne adjunk a középiskolában alkalmat semmi körülmények között arra, hogy

a növendékben felébredjen a gondolat, hogy nincs mennyország, nincs pokol, nincs a mennynek földnek teremője, hanem csak az anyag létesít vakon működő erővel, mert helyesen mondja élte delén elhunyt kiváló paedagogusunk : „Az Istenről való vitatkozás, csak ártalmára van a vallásos érzetnek, mely a szívből kapja főtápszereit. Hiszen akármit mond a nevelő növendékének, az azt nem saját belátására, hanem a nevelő szavára hiszi el. Ha hitét akarod világosítani, akkor is elsősben benned bizik. Nem kívánja, hogy Isten létét neki bizonyítsd, mert ha az okozatot látja, fel bírja fogni az okot is a az örökkévalóságot és mindenütt valóságot úgy is lehetetlen eszének bebizonyítani. Hiszen bennünk, felnőttekben is állandóan küzd a két irány egymással ; érzésünk és Istent alakba öltöztető képzeletünk harcra kél az észszel, mely elég vakmerő Istent létét is kétségbe vonni. Szabad-e megvárni a nevelésnek az értelmi erőnek az ifjuban való ezt az elhatalmasodását, éppen a mai kritikai szellemű világnézet mellett a vallásos érzet izmosodásának feltétlen kárára ? Könnyű rá a felelet.“

Tamás Albert.

Kovács B. Albert könyvkötészete
Gyulafehérvárt.